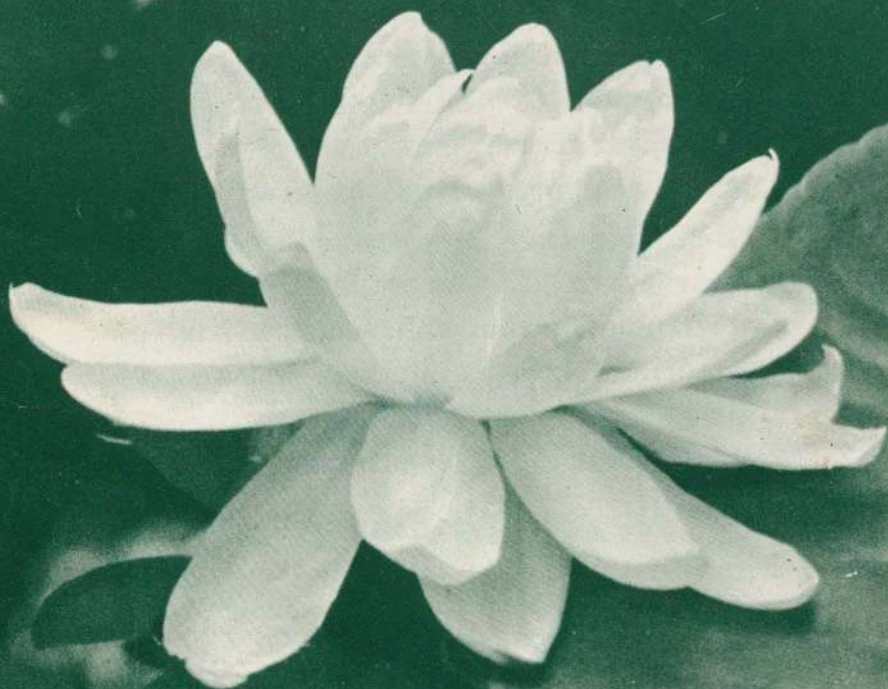

B/A-P.2.3.1/2-38

ดับทุกข์สิ้นเชิง

(ชุดลอยปทุม อันดับ ๓๘)

พุทธทาสภิกขุ

อุทิศนา

ลอยธรรมะมาลัย	ลงสู่โลกอันเบียดบีบ
แผ่ธรรมะรังษี	ตามพระพุทธรูปประสงค์ ฯ
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปนโลกให้อยู่ยง
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกศุขสถาพร ฯ
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร
จะครองโลกเป็นอากร	ให้เลวลุสเตรัจฉาน ฯ
จะทุกข์ทนทั้งคืนวัน	พิฆาตกันบมมีประมาณ
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม ฯ
บรรษัทพระพุทธรองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผองผ่องพ้นภัย ฯ
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศทั่วทั้งปภี ฯ

พ.ท.

๒๕๒๓

ดับทุกข์สิ้นเชิง

[ชุดลอยปฐม อันดับ ~~๓๒~~ ๓๒]

คำบรรยายของ

ท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ

ณลานหินโค้ง สวนโมกขพลาราม อ.ไชยา

เมื่อวันวิสาขบูชา ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๒๔

ศรัทธาบริจาคน

ของ

ผู้สนใจธรรม

สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา

จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๕,๐๐๐ เล่ม

มีนาคม ๒๕๒๖

ฉบับที่ระลึก ๕๐ ปีสวนโมกข์

๗๘-๑/๒.๒๙-๑๒

นิมิตต์

นิมิตต์

[- นิมิตต์ (นิมิตต์)]

คาถาดับสังขาร

สิ่งปรุงแต่ง ทั้งหลาย ไม่เที่ยงหนอ
มันเกิดก่อ ตามหน้าที่ มีสังขาร

แล้วก็ดับ เป็นธรรมดา ตามอาการ

ไม่อยู่นาน มันเป็น เช่นนี้แล

สังขารกลม นหนอ ก็เหมือนกัน

จะสิ้นสุด ลงในวัน นี้เป็นแน่

ไม่มีใคร เกิดหรือตาย มีได้แต่

สังขารแท้ๆ มันจะดับ โดยธรรมดา

ความสงบ มีเพราะดับ แห่งสังขาร

มันดับเย็น เป็นนิพพาน สิ้นสังสาร

นามรูปนี้ ดับวันนี้ เป็นภิกขุ

ไม่มีเชื้อ กลับมา เกิดอีกแล้ว

พุทธมรณังค

๑๖ กัณฑ์

คนไม่ทศ

การพิมพ์หนังสือธรรมะ นั้นเป็นกรรมทาน ในสมัย
ที่โลกกำลังขาดแคลนธรรมะอย่างยิ่ง เช่นนี้ เว้นสิ่งที่มี
ในตุณ และ งดการแก่การอนไม่ทศ, สิ่งของอนไม่ทศ.

คำว่า "ธรรม" เมื่อแปลได้ย่อ มีความหมาย มาก
มาย นานาประการ, แต่ประการที่สำคัญที่สุดนั้น ธรรมะ
คือ หน้าที่ ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติ ในทุกตำบลทุก
ของธรรมชาติ ทุกชั้นทุกตอน แห่งวิถีชีวิตของ เขา,
เพื่อ ความดี ซึ่งอยู่ อย่างยั่งยืน ทั้ง โดยส่วนตัว และ
ส่วนรวม, หรือทั้งโลก.

โลกขาดแคลนธรรมะ เพราะ ไม่รู้ถึงสิ่งที่มี
ที่ ธรรมะ อย่างถูกต้อง ดังที่กล่าวแล้ว เพราะคือ ๗
เผด็ดยุคใหม่ ในระสอระดอยอันเกิดจาก การประทุพ
ผิดธรรมะ นั้นเอง. สังฆชาติ กาลสมัยใดคน ย่อมชอบ
ปฏิบัติระสอระดอยชนิดนั้น และใคร่ดูใฝ่หาในที่คนกระ
ทุก มีสติปัญญาเป็นกำลังไว้ ทั้ง เพื่อตัว. มชาก็เล็ง
ซึ่ง สติปัญญา คนเห็นไว้ว่า ไม่ถูกต้อง มี ธรรมะ อะไร ที่
เสียแล้ว; ขอแต่ ให้ มี แนวคิด สนอง กำลัง ที่ ได้ มี อยู่
ตลอด เวลา เป็น มา แล้ว. เขาเห็นว่า หน้าที่ ของ เขา มี อยู่
เพียง แต่ แนวคิด สนอง ความ ต้อง การ ของ กำลัง ที่ นั้น.

โลกส่วนใหญ่นี้ กำลังตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ ถึง

การรู้จักธรรม คือการรู้ตัวอะไรเป็นอะไรอย่างถูกต้อง คน
ที่ไม่ชอบใจใครในสิ่งที่ใคร แม้ในความคิดใครก็ตาม ย่อม
ก็มีสติปัญญาอย่างถูกต้อง. มิฉะนั้นจะเป็น ความสุขชนิดไหน ย่อม
มีไม่เต็มที่แน่แท้. ความไม่ชอบใจใคร สำนวนมีอยู่ที่รู้ธรรมอย่างแท้
จริง. ความไม่ชอบใจใคร ย่อมเกิดไม่ได้เพราะเหตุนี้. ความรัก
เพื่อนมนุษย์ต้องยกขึ้น มีได้โดยง่าย. แม้ว่าจะมีความเห็นต่าง
กัน แต่ก็สามารถกัน หากจะปลุกแพ้ยงไร. ผู้ประพฤตธรรม ย่อม
รู้สิ่งที่เป็นสุข เมื่อรู้สิ่งที่ดีแล้วได้ประพฤตธรรม หรือเมื่อได้ทำ
หน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง. ความโกรธแค้นใจใคร ใน
ข้อนี้ ทำให้รู้สิ่งที่เป็นสุข. มิฉะนั้นความสุขอันเป็นภยา
คือ สุขเวทนา หาได้ไม่แท้. คือ ๓ ขุ ลมุก ลัมภ์ กย และ
จริตทั้งสามเป็นเหตุของความสุขเหล่านั้น เสียแล้ว.

ธรรม: ข้อใดที่เรารู้จักดีที่สุดในอย่างถูกต้อง รู้จักดี
แปรตลอดชีวิต และใช้มันอย่างถูกต้อง, มีหน้าที่ที่ทราบ
หรือพึงปฏิบัติ ได้ประโยชน์อันยิ่งใหญ่ มีประโยชน์ บุคคลอย่าง
ถูกต้อง สิ่งเป็นไม่เพื่อ สันติสุขสันต์บุคคล และ สันติภาพ
ของสังคม โดยส่วนตัวแล้ว, มิฉะนั้นก็ทุกทุกสิ่งซึ่งเห็นแก่
ใจใคร แม้แก่สัตว์เดรัจฉาน และบุคคลชาติทั้งปวง, มีเพียง
ความดีโดยใจใคร หรือ เห็นแก่คนอื่น แม้แต่ตนเองได้. คือ
นี้เรียกว่า ขาป, ไชยทรัพย์, หรือ ข้อปฏิบัติของชาติ ย่อมมี
แก่ผู้ประพฤตธรรม. ข้อนี้ หมายถึงความว่า ๔๖๖๓ มิฉะนั้น
หรือมีบุญคุณชนิดนี้, มีแต่ สวรรค์ มีตั้งแต่สวรรค์ชั้น
เทพระพฤตธรรม มีเห็นกันไว้ นี้ได้.

เจอ มี ๓๓ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ สำนักรับการฝึกหัด เพื่อให้เห็น
 วัตถุสิ่งของ ทั้งปวง อย่าง ถูกต้อง ตามที่เป็นจริง เพื่อมีชีวิตรอยู่ได้
 อย่างสงบสุข มีใช้ มี ๓๓ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ สำนักรับไว้เป็น
 ลือ ๑ นี้เราทบทวนเป็นทวนรอบนอกแล้ว คนใดเห็นไม่ชัดเจน ในขั้นนี้
 เป็นขั้น ๑๒ โดยมากในโลกปัจจุบันนี้ ซึ่งกำลังขาด ขวามะ .
 เจอ มี ๓๓ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ สำนักรับไว้เป็น ลือ ๑ นี้เราทบทวน
 ๓๓ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ ๑ นี้สัมพันธ์กับโลก แต่ในลักษณะนี้
จะไม่เห็นพืชเป็นราย แต่เราได้ โดยอาศัย ขวามะ นั่นเอง. ที่
คนในโลก ทำได้เช่นนี้ "โลกนี้" ก็เป็น "โลกที่" ๑๒ ขวามะ อยู่
 ๓๒ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ สำนักรับไว้เป็น ลือ ๑ นี้เราทบทวน
 ๓๓ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ สำนักรับไว้เป็น ลือ ๑ นี้เราทบทวน
 ๓๓ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ สำนักรับไว้เป็น ลือ ๑ นี้เราทบทวน

ทบ ๑๒ ของโลก ปัจจุบันนี้ มีอยู่ ๓๒ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ สำนักรับไว้เป็น
 ลือ ๑ นี้เราทบทวน ๓๓ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ สำนักรับไว้เป็น ลือ ๑ นี้เราทบทวน
 ๓๓ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ สำนักรับไว้เป็น ลือ ๑ นี้เราทบทวน ๓๓ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ
 สำนักรับไว้เป็น ลือ ๑ นี้เราทบทวน ๓๓ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ สำนักรับไว้เป็น ลือ ๑
 นี้เราทบทวน ๓๓ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ สำนักรับไว้เป็น ลือ ๑ นี้เราทบทวน ๓๓ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ
 สำนักรับไว้เป็น ลือ ๑ นี้เราทบทวน ๓๓ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ สำนักรับไว้เป็น ลือ ๑
 นี้เราทบทวน ๓๓ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ สำนักรับไว้เป็น ลือ ๑ นี้เราทบทวน ๓๓ หู ลมูก ลิ้น ๓๒ ใจ

พุทธทศ สำนักรับไว้เป็น ลือ ๑

โลกขพลาภาม, ๑๒๓

วิชาขบขาทศนา

กัณฑ์ที่ ๓ ฉลนหินโค้ง

สวนโมกข์, อ.ไชยา

๑๘ พฤษภาคม ๒๕๒๔

(กัณฑ์ดึก)

นมโ ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

โย อิมสฺส ปญฺจสฺส อูปาทานกฺขณฺเชสฺส

ฉนฺโท อาลโย อนฺนโย อชฺโฌสฺสานํ โส สมฺพุทฺธโยติ

โย อิมสฺส ปญฺจสฺส อูปาทานกฺขณฺเชสฺส

ฉนฺทรากวินโย ฉนฺทรากปฺหานํ โส ทฺถกฺขณิโรโร-ติ

ธมฺโม สกฺกจฺจํ โสตพฺโพ-ติ.

ดับทุกข์สิ้นเชิง

ณ บัดนี้จะได้วิสันาพระธรรมเทศนา ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธาความเชื่อ และวิริยะความพากเพียร ของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญองกามก้าวหน้า ตามทางแห่งพระศาสนา ของสมเด็จพระบรมศาสดาอันเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย กว่าอายุติดงอด้วยเวลา.

ธรรมเทศนานี้เนื่องด้วยวิสาขบูชา เป็นปูพพา-
ปราสาท ต่อจากธรรมเทศนาที่ได้กล่าวมาแล้ว ในตอนต้น
แห่งราตรี.

เรามาคำนึงถึง ข้อที่ **วันนี้เป็นวันวิสาขบูชา** มุ่ง
 หมายฉลองชัยชนะของพระบรมศาสดา เหนือกิเลสมาร ซึ่ง
 เป็นลักษณะของการเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า, เป็นการตรัสรู้
 ของพระพุทธเจ้า, และเป็นการปรินิพพาน คือการดับไป
 แห่งกิเลส อันเป็นเหตุให้บรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้า.

ถึงวันสำคัญ ควรรำลึกพระโอวาทที่ตรัสสั้นลึก.

โดยหลักใหญ่ๆ ทั่วๆ ไป พุทธบริษัทควรจะทราบ
 ไว้ว่า พุทธศาสนา ของเรานั้น มีใจความสำคัญว่าอย่างไร
 และถือเป็นหลักตรงกันได้ในระหว่างนิกายทุกนิกาย. เรื่อง
 นัยุติกันว่า ได้แก่เรื่องอริยสัจจ์ทั้ง ๔; แต่เมื่อมีผู้มา
 ทูลถาม ถึงข้อที่พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนสาวกทั้งหลายเป็น
 อย่างมาก, พระองค์ตรัสตอบว่า ทรงสั่งสอนสาวกทั้งหลายเป็น
 อย่างมาก คือข้อที่ว่า รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญา
 ไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง รูปเป็นอนัตตา
 เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา
 วิญญาณเป็นอนัตตา สังขารทั้งปวงเป็นอนัตตา ธรรมทั้งปวง
 เป็นอนัตตา ดังนี้. ข้อนี้กล่าวตามพระบาลี ซึ่งเป็นที่มา
 แห่งเรื่อง^{นี้} คือ จุฬสัจจคสูตร.

ในตอน *สรุป* ท้าย *ตรัสว่า* สังขารทั้งปวงเป็นอนัตตา, *ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา*; ผิดกันอยู่เล็กน้อยกับที่เราสวดกันอยู่โดยมาก ประโยคแรกที่สวดกันอยู่ตามหนังสือ *สวดมนต์* ว่า *สังขารทั้งปวงเป็นอนิจจัง, ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา*; แต่ข้อสำคัญ ก็อยู่ตรงที่ว่า เบญจขันธ์นั้นเป็นตัวเรื่องราวในการตรัสรู้เรื่องอริยสัจจ์ ๔.

แต่เมื่อจำแนกอริยสัจจ์ ๔ ก็มีข้อความในที่บางแห่งแตกต่างกัน, จะแตกต่างกันโดยตัวหนังสือ แต่ใจความก็เหมือนกัน. ข้อนี้ก็คือคำกล่าวของพระสารีบุตร *มณฑล-ฉิปโทปมสูตร มัชฌิมนิคาย มูลบัตถนิคาย*. พระสารีบุตรได้กล่าวว่า *ความพอใจ ความอาลัย ความติดตาม ความหยั่งลงไป ในอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ อันใด อันนั้นเป็นทุกข-สมุทัย. การนำออกเสียซึ่งฉันทราคะ การละเสียซึ่งฉันทราคะ ในบัญญัติอุปาทานักขันธ์อันใด อันนั้นเป็นทุกขนิโรธ-กัณฑ์.*

เมื่อกล่าวถึงพระสารีบุตร จะพบพระพุทธภาษิตในที่บางแห่งว่า พระองค์ทรงสรรเสริญพระสารีบุตรนี้ว่าเป็นผู้สามารถประกาศพระธรรมจักร ได้เสมอเหมือนกับ

พระพุทธองค์ ข้อความนี้แสดงให้เห็นอยู่ว่า พระสารีบุตร
ไต่ถามเอา ความพอใจ ความอาลัย ความติดตาม ความ
หยั่งลงสู่บัญญัติปาทานกัณฑ์ ว่าเป็น ทุกขสมุทัย คือ
เหตุให้เกิดทุกข์, และว่า การนำออกเสียซึ่งฉันทราคะ
การละเสียซึ่งฉันทราคะ ในบัญญัติปาทานกัณฑ์ นี้เป็น
ทุกขนิโรธ คือ ความดับแห่งทุกข์.

ควรจะพิจารณากันดู กับข้อที่เราได้ยินได้ฟังอยู่
ตลอดเวลา หรือในที่บางแห่งว่า ทุกขสมุทัยคือเหตุให้เกิด
ทุกข์นั้น ได้แก่ตัณหา, ทุกขนิโรธ ความดับแห่งทุกข์นั้น
ได้แก่การดับเสียซึ่งตัณหา.

สรุปความว่า อันหนึ่งยกเอาตัณหาเป็นหลัก
สำหรับจะมีหรือจะละเสีย, อีกแห่งหนึ่ง ถือเอาอุปาทาน-
กัณฑ์ทั้ง ๕ เป็นหลัก ในการที่จะมีหรือจะละเสีย. พุทธ-
บริษัทเรา จะเข้าใจอย่างไร ว่าข้อความทั้ง ๒ นี้ขัดแย้งกัน
หรือเป็นอันเดียวกัน? ผู้ที่เข้าใจเรื่องบัญญัติปาทานกัณฑ์ จะ
เข้าใจได้เอง. ในที่นี้ประสงค์แต่จะให้ทราบว่ เรื่อง
บัญญัติปาทานกัณฑ์นี้เป็นเรื่องสำคัญ, เป็นเรื่องหัวใจของ
พระพุทธศาสนา.

ข้อที่พระสาวกมาประกาศพระธรรม ในฐานะเสมอ
กันกับพระศาสดา เช่นสูตร ๆ นี้ก็เป็นสิ่งที่ควรจะสังเกต, คือ
เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วใหม่ๆ *มารมาทูลให้นิพพาน* ใน
ทำนองที่ว่า หน้าที่การงานสำเร็จแล้ว ขอเชิญพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าปรินิพพานเถิด. *พระพุทธองค์ตรัสตอบมารว่า*
ตลอดเวลาที่ธรรมวินัยของพระองค์ ยังไม่เป็นที่แพร่หลาย
จนพวกเทวดาและมนุษย์เข้าใจ, และประกาศตามได้เสมอ
เหมือนพระองค์แล้ว, จะยังไม่ปรินิพพานก่อน. ข้อนี้ฟัง
ดูให้ดี ๆ ว่า พระองค์จะยังไม่ปรินิพพานจนกว่าสาวกทั้ง
หลาย ทั้งเทวดาและมนุษย์ จะสามารถรู้และประกาศพระ
ธรรมวินัยนี้ ได้เหมือนกับพระองค์.

นี่เราก็ *ควรจะเอามาคิดนึกดูให้ดี* ให้เป็นเรื่องของเรา
ว่าเราเป็นสาวกของพระองค์ทรงหวังถึงกับว่า ถ้าสาวกยังไม่รู้
ธรรมะ และประกาศธรรมะได้เสมอเหมือนพระองค์ ก็จัก
ยังไม่ปรินิพพานก่อน.

ข้อนี้มีพระสารีบุตรเป็นเครื่องอ้าง ถึงกับว่าพระบรม
ศาสดาเอง *ทรงยกย่องสรรเสริญพระสารีบุตร ว่าประกาศพระ*
ธรรมจักรได้เสมอเหมือนกับพระองค์; แต่สาวกทั้งหลาย

เหล่านี้อันทั่วไปเล่า สามารถที่จะประกาศพระธรรมวินัยนี้ ได้
เหมือนอย่างพระองค์นั้น มีข้อเท็จจริงเป็นอย่างไร ?

ทรงสอนมากที่สุดเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น ๕.

อาตมาได้สังเกตเห็น *คัมภีร์ทั้งหลาย* เป็นอันมาก
ของทางฝ่ายมหายาน ซึ่งกล่าวไว้ในลักษณะที่เห็นได้ว่า สวาก
ในยุคหลังต่อมานั้น ได้รจนาร้อยกรองขึ้นยียาววิจิตรพิสดาร
เป็นที่น่าพอใจ มากมายหลายสูตรด้วยกัน; แต่ก็เป็นที่น่า
ยินดีว่า ข้อความในสูตรทั้งหลายเหล่านั้น ตรงกันโดยหัวใจ
ของเรื่อง คือ เป็นเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น ในขั้นที่ ๕;
จนกล่าวได้ล่วงหน้าว่า สูตรไหนก็ตาม มันจะเป็นไปในทาง
ที่ให้ถอนความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวว่าตนในขั้นที่ ๕ ทั้งนั้น.

แล้วก็มาตรงกับข้อที่ว่า พระพุทธองค์ตรัสว่า
สิ่งที่ทรงสอนสาวกมากที่สุดนั้นก็คือ การแสดงให้เห็น
ว่า ขั้นที่ ๕ เป็นอนิจจัง ขั้นที่ ๕ เป็นอนัตตา,
ก็คือยึดมั่นถือมั่นไม่ได้ นั่นเอง. นี่คือหัวใจของพุทธ-
ศาสนา; ถ้าจะพูดให้สั้นที่สุด ก็พูดว่า ความไม่ยึดมั่นถือ
มั่นในเบญจขั้นที่นั้น เป็นหัวใจของพุทธศาสนา.

โดยมากก็กล่าวถึง อริยสัจ ๔ ว่าเป็นหัวใจ ของ
พุทธศาสนา มันก็มีเรื่องมากเรื่อง ถึง ๔ เรื่อง : คือเรื่อง
ทุกข์ เรื่องสมุทัย เรื่องนิโรธ และเรื่องมรรค นั่นเป็นการ
แจกออกไป ให้มีข้อความละเอียดพิสดารสักหน่อย. แต่
ถ้าจะสรุปความให้สั้นแล้ว ก็จะเหลืออยู่แต่การไม่ยึดมั่น
ถือมั่นในเบญจขันธ์ นั่นเป็นการดับทุกข์, นั่นเป็นหัวใจ
ของพุทธศาสนา. ถ้าพิจารณาศึกษาดูให้ดี ก็จะเห็นว่า เป็น
เรื่องเดียวกัน; แม้จะแสดงไปในทางของอริยสัจ ๔ ก็ตาม
จะแสดงไปในทางเรื่องอุปาทานขันธ์ก็ตาม.

จะเห็นได้ก็อย่างหนึ่งอีกต่อไปว่า เมื่อถูกถาม
ว่า ทรงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายเป็นอันมาก ทั้ง
หลายนั้น ทรงแสดงอย่างไร ? ก็กลายเป็นว่า ทรงแสดง
เรื่องขันธ์ห้า, จนเห็นว่า ขันธ์ห้าไม่ควรยึดมั่นถือมั่น,
และมี พระพุทธภาษิตในทีฆนิกายว่า สพฺเพ ธมฺมา นาลิ อภิ-
นิเวสย — ธรรมทั้งหลายทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น. น
ก็หมายถึงบทที่ว่า สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา — ธรรมทั้งหลายทั้ง
ปวงเป็นอนัตตา, และธรรมทั้งหลายทั้งปวง ก็ทรงมุ่งหมาย
เบญจขันธ์ทั้งห้า ขันธ์ทั้งห้านี้เป็นประธาน เป็นเบื้อง-
ต้น ซึ่งเป็นคำตอบเมื่อถูกเขาถามว่า สอนอะไรมาก.

เมื่อเอาข้อความทั้งหมดนี้ มาประมวลเข้าด้วยกัน, หยิบขึ้นมาแต่ใจความแล้ว, ก็จะได้ใจความสั้น ๆ ว่า เบญจ-
ขันธ์เป็นสิ่งที่ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น.

การตรัสรู้ก็คือการตรัสรู้เรื่องความไม่ยึดมั่น
ถือมั่น ในสิ่งใด โดยความเป็นตัวตน, อันนี้เป็นหลัก
สำคัญในข้อที่ว่า ศาสนาอื่น นอกจากพุทธศาสนานี้ เขา
สอนเรื่องมีตัวตน; ที่ขั้นขั้นต่ำสุด เขาก็สอนกันว่า รูปเป็น
ตัวตน เวทนาเป็นตัวตน สัญญาเป็นตัวตน สังขารเป็นตัว-
ตน วิญญาณเป็นตัวตน คือขันธ์ทั้ง ๕ แต่ละขันธ์เป็นตัว
ตน. ข้อนี้รู้ได้จากนิกรณต์ข้อสัจจะ ผู้เข้าไปทูลถาม
พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเอง.

แล้วก็มีลัทธิอื่น ศาสนาอื่นไม่สอนว่าขันธ์ ๕ เป็น
ตัวตน, แต่ก็ ได้สอนสิ่งบางสิ่งว่าเป็นตัวตน : อย่างที่เหลือ
อยู่ในปัจจุบันนี้ ก็คือลัทธิที่สอนว่า มีตัวตนอันถาวร ที่เรียก
ว่าปรมาตมมัน หรือเมื่อเรียกเป็นบุคคลาธิษฐาน ก็เรียกว่า
พรหมาหรือพระพรหม นี้เป็นตัวตนถาวร.

ใจความสำคัญของเรื่องก็มีอยู่ที่ว่า พุทธศาสนาไม่
มีสิ่งที่เป็นตัวตน โดยตลอด ตั้งแต่ต้นจนปลาย; ลัทธิ

อันนั้นมีตัวตน : เอชัณฑ์ทั้ง ๕ เป็นตัวตน ก็มี, เอชัณฑ์ทั้ง ๕ ออกไปเสีย เอชัณฑ์อื่นซึ่งมิใช่ชัณฑ์ ๕ เป็นตัวตน ก็มี; รวมความว่าเขาสอนว่า มีสิ่งที่ตัวตน นั้นแตกต่างกัน ในระหว่างพุทธศาสนากับลัทธิอื่น.

มีข้อความในที่บางแห่ง *พระองค์ตรัสว่า* ในลัทธิอื่น สอนกันอยู่แต่เพียง ๓ เรื่อง คือเรื่องกามุปาทาน ทิฏฐุปาทาน สิลล์พัตตุปาทาน แต่*ไม่มีสอนเรื่องอิตถวาทุปาทาน. ในพุทธศาสนานี้ มีสอนเรื่องอิตถวาทุปาทานด้วย* จึงกลายเป็นครบทั้ง ๔ เรื่อง, หมายความว่าในลัทธิอื่น ในศาสนาอื่น สอนเพียงการละกามุปาทาน—ยิคมันในกาม, ทิฏฐุปาทาน—ยิคมันด้วยทิฏฐิ, สิลล์พัตตุปาทาน—ยิคมันศีลและพรต, *ไม่สอนเรื่องยิคมันในวาทะว่าตน*; ฉะนั้นจึงไม่ได้สอนให้ละเรื่องยิคมันด้วยวาทะว่าตน การยิคมันด้วยวาทะว่าตน เป็นสิ่งที่ควรละเสียนี้มีแต่ในพระพุทธศาสนา เป็นอันว่า เราควรจะจับใจความสำคัญของเรื่องนี้ให้ได้ ว่าพระพุทธศาสนา มีหลักคำสอนอันสรุปได้เป็นหัวใจสั้น ๆ ว่าอย่างไร.

ก็วันนี้เป็น **วันวิสาขบูชา** เป็นวันที่ระลึกแก่พระ-
 ศาสดา ผู้ประดิษฐานพระพุทธศาสนาไว้ เป็นเครื่องช่วย
 สัตว์โลกทั้งหลายทั้งปวง **เราจะสืบคำสอนของพระองค์ไว้**
โดยสรุปเป็นใจความสั้น ๆ ได้อย่างไร ดังนี้. อาตมาเห็น
 ว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ จึงได้นำมาวิสาขนา ขอให้ท่านทั้ง
 หลายตั้งใจฟังให้ดี, สังเกตให้ดี, ทำความเข้าใจให้ดี, จนจับ
 ใจความสำคัญได้ ในส่วนที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ซึ่ง
 จะสรุปความสั้น ๆ ว่า การละเสียซึ่งบัญญัติปาทานชั้นนั้น
 แหละเป็นหัวใจของเรื่องทั้งหมด. ซึ่งเฉพาะไปยังสิ่งที่มี
 อยู่จริง ในจิตใจของบุคคล ซึ่งมีมาแต่กำเนิด เกิดมาจากท้อง
 บิดามารดา โศขันมาก็เจริญด้วยบัญญัติปาทานชั้นนี้ จนเป็น
 ของประจำชีวิตจิตใจ.

ต้องเข้าใจขั้น ๕ ให้ถูกต้องตามที่แท้จริง.

สิ่งที่เรียกว่า **ขั้นห้า** นั้นแหละ เป็นเรื่องที่จะต้อง
 เข้าใจกันให้ดี ให้ถูกต้องตามที่แท้จริง. อย่าเป็นเพียงว่า
 ท่องได้ทั้งห้า หรือตามที่เขาสอนกันอยู่บางอย่าง นั้นยังไม่
 ตรงกับความจริง

ความทุกข์ทั้งปวงก็อย่างๆ สรุปลงโดยย่อแล้วอยู่ที่
บัญญัติปาทานชั้นที่ ๕ ดังพระบาลีว่า *สงฺฆิตฺเตน ปญฺจุปาทานก-*
ขนฺธา ทุกฺขา คือ *เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วเบญจชั้นที่มีอุปาทาน*
ยึดครองอยู่นั้นเป็นตั้ทุกข นี่คือใจความว่า เบญจชั้นที่มี
อุปาทานยึดครองอยู่นั้นเป็นตั้ทุกข; ถ้าทำลายอุปา-
ทานนั้นเสียได้ ไม่มีการยึดถือในเบญจชั้นแล้ว
ความทุกข์ก็ดับไป.

ถ้าจะพูดให้เข้าใจได้ง่ายอีกอย่างหนึ่ง ก็ว่า เมื่อใด
มีความยึดมั่นในชั้นที่ ๕ เมื่อนั้นจะต้องเป็นทุกข,
เมื่อใดไม่มีความยึดมั่นในชั้นที่ ๕ เมื่อนั้นก็ไม่เป็น
ทุกข; หรือจะกล่าวให้เจาะจงลงไปอีกก็ว่า เมื่อคนเรายึด
มั่นในชั้นโดยความเป็นตัวตน เมื่อนั้นจะเป็นทุกข, หรือ
จะกลับกันว่า เมื่อใดเป็นทุกขแล้วก็ดูให้ดีเถอะ มันก็
มีการยึดมั่นถือมั่นในเบญจชั้น. ฉะนั้นเรื่องที่จะต้อง
เข้าใจให้แจ่มแจ้งที่สุด ก็คือเรื่องเบญจชั้นนั่นเอง.

เราได้ยินได้ฟังคำสอนไปในทำนองว่า เรามีชั้น
ที่ ๕ อยู่ตลอดเวลา, เราไม่ทราบว่ ชั้นแต่ละชั้นนั้น
เป็นอย่างไร. ชั้นที่ ๕ มีอยู่ตลอดเวลาพร้อมกันไม่ได้;

มันจะมีอยู่ตลอดเวลาได้ ก็แต่ที่ละขั้น ๆ ; จึงควรจะศึกษาดูให้ดีกว่า เมื่อไรเรามีขั้นอะไร, หรือว่าเมื่อไรเรายึดมันในขั้นอะไร ขอให้ตั้งต้นทำความเข้าใจกันใหม่จะดีกว่า.

ขั้น ๕ เมื่อไม่ยึดมัน ต่างจากเมื่อยึดมัน.

ขั้น ๕ เมื่อไม่มีการยึดมันถือมัน ก็เรียกว่าขั้น ๕ หรือเบญจขั้น; แต่ถ้ามีการยึดมันถือมันแล้ว ก็เรียกว่า อุปาทานขั้นห้า หรือ บัญญัติอุปาทานขั้น; ชื่อมันต่างกันอยู่ สังเกตดูให้ดี ๆ : เรียกว่าขั้นเฉย ๆ คือไม่ยึดถือมัน, เรียกว่าอุปาทานขั้นนั้นเมื่อยึดมันถือมัน, พอไปยึดมันถือมัน มันก็กลายเป็นอุปาทานขั้นขึ้นมา, ตามธรรมดาเป็นขั้นเฉย ๆ.

เช่น รูปขั้น ถ้าไปยึดมันเข้า ก็เปลี่ยนชื่อเป็นรูปอุปาทานขั้น, เวทนาขั้น ก็เวทนาเฉย ๆ เมื่อไปยึดมันเข้า มันก็เปลี่ยนชื่อเป็นเวทनुอุปาทานขั้น, สัญญาขั้น เป็นสัญญาเฉย ๆ พอไปยึดมันเข้า มันก็เป็นสัญญาอุปาทานขั้น, สังขารขั้น ขั้นเฉย ๆ เป็นสังขารเฉย ๆ พอไปยึดมันเข้า มันก็เปลี่ยนชื่อเป็นสังขารอุปาทานขั้น. วิญญาณขั้น

เป็นวิญญาณเฉยๆ พอไปยึดมั่นถือมั่นเข้า วิญญาณเฉยๆ ก็
เปลี่ยนชื่อ เป็นวิญญาณูปาทานขันธ.

นี่ขอให้สังเกตในข้อนี้ก่อน ขันธห้าเฉยๆ เราก็มี
ชื่อว่ารูปขันธ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ
วิญญาณขันธ. ส่วน บัญญัติ อุปาทานขันธ นั้น ก็มีชื่อว่ารูป-
อุปาทานขันธ เวทนูปาทานขันธ สัญญาอุปาทานขันธ สังขาร-
อุปาทานขันธ วิญญาณูปาทานขันธ; ชื่อมันแปลกกันมาก
ถ้ายังสังเกตไม่เห็น ก็คงจะแย่มาก; ควรจะสังเกตเห็นว่า
แม้แต่ชื่อก็ต่างกัน อย่างนี้.

ขันธที่ไม่มีอุปาทานยึดถือโดยเด็ดขาด ก็คือ
เบญจขันธของพระอรหันต์. พระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่ ก็
ยังมีขันธทั้งห้า ทำหน้าที่ครบทั้งห้าอย่าง แต่ไม่มีความยึด
มั่นถือมั่น; เพราะว่าพระอรหันต์ไม่มีกิเลส ก็คือไม่มี
อุปาทาน. ขันธทั้งห้านี้ก็เลยเป็นเบญจขันธที่ปราศจาก
อุปาทาน ก็เรียกว่าวิสุทธิขันธ, ขันธที่บริสุทธิ์.

ส่วนขันธห้าของ คนธรรมดา นี้ โดยปกติหรือจะ
เรียกว่าโดยทั่วไปนั้น มีความยึดมั่นถือมั่นเป็นของ
ธรรมดา; เมื่อยังไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็ยังเป็นขันธล้วนๆ.

เป็นการเกิดขึ้นแห่งธรรมชาติล้วน ๆ, ไม่ถูกยึดถือ ยังไม่ยึดถือ ก็ไม่เป็นความทุกข์. เวลาที่เราไม่ได้รู้สึกเป็นทุกข์ ก็คือเวลาที่ไม่ได้ยึดมั่นในขั้นที่ว่า เป็นตัวเป็นตน นั่นเอง.

ข้อนี้ จะต้องพิจารณาดูจนเห็น ไม่ใช่คิดคำนวณ, ไม่ใช่เรื่องของการคิดการคำนวณ; แต่จะต้องดูด้วยปัญญา ด้วยดวงตาแห่งปัญญา, ด้วยจิตที่เป็นสมาธิ ที่สามารถจะดู, แล้วก็ดูจนให้เห็นว่า มีความทุกข์ เพราะการยึดมั่นในขั้นห้า. เมื่อเป็นทุกข์ จะพบว่ามีกายยึดมั่นในขั้นห้า ขั้นห้าใดขั้นหนึ่ง, เมื่อไม่มีความทุกข์ สบายดี จิตใจว่าง ไม่เป็นทุกข์ในบางคราวนั้นก็เพราะว่า เวลานั้นไม่ได้มีความยึดมั่นในขั้นห้า หรือขั้นใดขั้นหนึ่ง. นี่คือบทที่จะต้องศึกษากันจริงๆ จังๆ ตลอดเวลา ทั้งวันทั้งคืน; ดีกว่า ฟุ้งว่า จะต้องคอยศึกษา คอยกำหนด คอยสังเกต คอยศึกษาให้เห็นความจริงข้อนี้อยู่.

วิเสสิกขาให้รู้จักขั้น ๕ ต้องดูให้เห็น.

ถ้าจะศึกษาให้ถึงขนาด ก็ต้องฝึกจิตให้เป็นสมาธิก่อน; จิตที่เป็นสมาธิแล้ว มองเห็นสิ่งทั้งหลาย

ทั้งปวงตามที่เป็นจริง. เราจึงศึกษาโดยตั้งต้นทำจิตให้เป็นสมาธิ คือให้เป็นจิตที่คิดเสียก่อน จึงจะมองเห็นอะไรได้โดยง่าย.

อย่าว่าแต่จะศึกษาเรื่องธรรมะอันลึกซึ้งเช่นนั้นเลย แม้แต่เราจะศึกษานักศึกษาเรื่องราวธรรมดา เรื่องทำมาหากิน, วิชาความรู้ของลูกเด็ก ๆ ก็ตาม จะศึกษาให้ดีก็ต่อเมื่อมีจิตดี คือจิตเป็นสมาธิโดยธรรมชาติ หรือโดยการฝึกฝนส่งเสริมของเรา. เราจะคิดเรื่องปัญหา ปัญหา คิดเรื่องอะไรก็ตามเถอะ. ถ้าจิตมันดี จิตกำลังสบายก็คิดได้ดี; ถ้าจิตกำลังวุ่นวายด้วยกิเลสด้วยนิวรณ์ มันคิดไม่ได้.

ขอให้สังเกตในข้อนี้ให้พบกันเสียก่อน; เพราะว่าคุณก็เป็นอย่างนั้นกันทั้งนั้น จะนึกคิดอะไรได้ดี ก็ต่อเมื่อจิตมันดี ปกติ, ไม่มีเรื่องยุ่งอะไรมารบกวนจิตใจ. ถ้ามันมีเรื่องยุ่งรบกวนจิตใจ ก็ต้องกระทำโดยวิธีหนึ่งวิธีใด เพื่อให้มันหายยุ่งเสียก่อน, แล้วจิตมันจึงจะไปคิดอะไรได้ดี.

คำว่า "คิด" นี้มีอยู่สองชั้น : คิดอย่างธรรมดาสามัญ ก็เรียกว่าคิด; แต่ถ้าจะดูกันอย่างละเอียด ประณีต สุขุม จนเห็นแจ้งโดยไม่ต้องคิด อย่างนี้ก็เรียกว่าดู,

แม้จะเรียกว่าคิดก็ยังได้; แต่มันคิดก็วิธีหนึ่ง ก็มัน คิดด้วยการดูให้เห็น; นั่นแหละเป็นเรื่องสำคัญ เราจะต้องดูให้เห็น.

คำพูดนี้มันกำกวม เช่นคำว่า "พิจารณา" คนทั่วไปก็จะถือว่า เป็นการคิดไปคิดมา, ทบทวนไปทบทวนมา ด้วยการคิด แล้วเรียกว่าพิจารณา. แต่ว่าการทำเพียงเท่านั้นไม่พอ ที่จะมองดูให้เห็นเบญจขันธ์ ว่ายึดมันถือมันหรือไม่ อย่างไร; มันต้องทำให้มากยิ่งขึ้นไปกว่านั้นคือดูให้เห็น.

ผู้ที่ได้เล่าเรียนมาบ้าง ก็จะได้ฟังได้ยินมาแล้วว่า กัมมัฏฐานนั้นแบ่งเป็นสองชั้นตอน : ตอนแรกเรียกว่า สมถกัมมัฏฐาน หรือสมถภาวนา; ตอนนั้นทำจิตให้เป็นสมาธิเท่านั้นเอง. ตอนที่สองหรือตอนหลังเรียกว่า วิปัสสนากัมมัฏฐาน หรือวิปัสสนาภาวนา; ตอนนั้นก็ใช้จิตที่เป็นสมาธิแล้วนั้นแหละทำการดู; ไม่ใช่ทำการคิด; เพราะว่าการคิดนั้น มันคิดไปตามเหตุผล, เป็นวิธีของความรู้อีกชนิดหนึ่ง ซึ่งเขา เรียกว่า นิยามะ หรือ นัยยะ แปลว่าคิดไปตามเหตุผล, คำนวณไปตามเหตุผล; อันนั้น

ไม่พอ จะต้องดู ดูโดยไม่อาศัยเหตุผล. คำว่าดู นั้น
ก็แปลก เราเคยใช้กันแต่ดูด้วยตาธรรมดา; แต่ที่นี่ดู
ด้วยตาข้างใน, ตาภายในคือตาของปัญญา เป็นจิตที่
เป็นสมาธิถึงที่สุด, สามารถจะเห็นสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริง.
นี่คือจิตที่เป็นสมาธิแล้ว มันทำหน้าที่ดู แล้วก็เรียกว่า
วิปัสสนา : วิ แปลว่า แจ่มแจ้ง วิปัสสนา แปลว่า เห็น,
วิปัส-สนา แปลว่า ดูจนเห็นอย่างแจ่มแจ้ง, ไม่มีอาการแห่ง
ความคิด.

การทำสมาธิเพื่อรวมกำลังจิตแห่งดู.

ผู้ที่ทำวิปัสสนา ควรจะเข้าใจเรื่องนี้ให้ถูกต้อง
กันเสียก่อน ว่าสมาธินั้นทำจิตให้เป็นสมาธิ รวมกำลัง
ของจิตเป็นอันหนึ่งอันเดียว แล้วก็ดู คือ ส่องลงไป ที่สิ่ง
ที่เราจะดู ซึ่งในกรณีนี้ ก็ได้แก่เบญจขันธ์.

ถ้าจะเปรียบอุปมาด้วยวัตถุ ก็เหมือนกับว่า เรา
เอาแว่นแก้วกลมๆ ที่มันหนาตรงกลาง ที่เขาเรียกว่าแว่น
ขยาย เอามารวมแสงอาทิตย์ ซึ่งมาตรงๆ เป็นสายทั่วไป
หมด, แต่เรารวมสายแห่งแสงนั้น ให้มารวมอยู่ที่จุดกลาง

ด้วยอำนาจของแก้วกลมๆ ขึ้นนั้น ซึ่งมีความหนาตรงกลาง,
แสงทั้งหลายมันก็รวมเข้าเป็นจุดเดียวกัน จนเป็นสีขาวประ-
กัสนรทอตา. แสงนั้นส่องเข้าไปที่ตรงไหน มันไหม้. นี่
แม้เราไม่มีไฟธรรมดา, เรามีแว่นกระจกอย่างนี้สักอันหนึ่ง
และมีแสงแดดช่วย เราก็ทำให้เกิดไฟขึ้นมาได้ ด้วยการรวม
แสงของแว่นชนิดนั้น แล้วเราก็ได้ไฟ.

จิตนี้เหมือนกัน ธรรมดาพราวเหมือนกับแสงสว่าง
ทั่วไป เป็นเส้นแสงขนานกันไปไม่รวม; แต่ถ้าทำสมาธิ
ทำให้เส้นแสงเหล่านั้นรวมกันเป็นจุดเดียว มันก็มี
อำนาจแรงกล้า พอที่จะส่องลงไปทีใดแล้ว ก็ให้เห็นคามที่
เป็นจริง ตามหน้าที่ของจิตชนิดนี้, คือจิตที่เป็นสมาธิแล้ว จึง
เกิดอาการที่เรียกว่าวิปัสสนา คือเห็นอย่างแจ่มแจ้งด้วย
จิตที่เป็นสมาธิแล้ว. ฉะนั้นจิตที่เป็นสมาธินี้ จึงเป็นสิ่งที่
ที่จำเป็น สำหรับผู้ที่เห็นธรรม; ถ้าต้องการจะเห็น
ธรรมะแล้ว ต้องมีจิตชนิดนี้.

ที่เป็นเองตามธรรมชาติก็ไม่ใช่บ่อย คือมากอยู่
เหมือนกัน คือเมื่อเราตั้งใจจะรู้อะไร, จะเห็นอะไร, จะเข้าใจ
อะไร, หรือจะเพ่งไปที่สิ่งใด, มันก็เป็นไปได้โดยธรรมชาติ

ส่วนหนึ่งหรือชนตอนหนึ่ง; ต่อเมื่อมันไม่พอ เราจึงจะต้องทำเพิ่มเติม โดยวิธีที่ทำสมาธิ, หรือว่าบางทีธรรมชาติมันไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ มันเป็นไปในทางอื่นที่ตรงกันข้าม, เราก็ต้องทำสมาธิ ให้มันมีจิตชนิดที่เป็นสมาธิสำหรับจะดูหรือส่องลงไปที่ธรรมะ; ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าสมาธินี้ เป็นสิ่งที่ทุกคนควรจะฝึกฝน ให้มากที่สุดตามที่จะมีได้.

อำนาจของสมาธิช่วยให้เข้าถึงธรรมชาติลึกกลับ.

อาตมาอยากจะให้ท่านทั้งหลายสังเกตดูว่า เมื่อเราต้องการสมาธิ ธรรมชาติก็มีให้ เช่นว่าเราจะขว้างก้อนหินให้ถูกสิ่งใด ให้ถูกนก ถูกปลา ถูกคน ถูกหัวคน เราก็ขว้างไปถูก เพราะอำนาจของสมาธิตามธรรมชาติ, หรือว่าเมื่อเด็ก ๆ เขาจะเล่นหยอดคหลุม ทอยกอง เขาต้องการโยนให้มันลงหลุมก็ดี, หรือเขาต้องการโยนให้มันกระทบกันก็ดี เขาก็กระทำได้โดยสมาธิที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งก็ไม่น้อยเลย.

นี่ทำไมไม่สนใจว่า ตามธรรมชาติก็มีสมาธิให้อยู่แล้วไม่น้อยเลย; ถ้าไม่พอ ก็ต้องฝึกฝนเพิ่มเติมให้พอ.

อย่าไปเข้าใจเสียว่าเป็นเรื่องเหลือวิสัย ที่จริงมัน เป็นเรื่องอยู่ในวิสัย เพราะว่าธรรมชาติก็ต้องการให้มี, แล้วมันก็ได้ให้มาแล้วด้วย. ถ้าไม่อย่างนั้นเราก็จะควบคุมอะไรไม่ได้ ในการเคลื่อนไหวของร่างกาย เราก็จะเหยียบจะย่างลงไป ที่เราควรที่จะเหยียบจะย่างไม่ได้ มันก็ผิดๆ พลาดๆ ไปหมด.

นี่เราควรจะรู้จักธรรมชาติในส่วนนี้ แล้วก็ปรับปรุงมันให้ดี, จะใช้คำศัพท์ๆ แสงๆ ก็ได้ว่า โดยสัญชาตญาณของสิ่งที่มีชีวิต มันก็มีความเป็นสมาธิมาแล้วตามสมควรแก่การที่จะมีชีวิตอยู่ได้; ถ้าไม่อย่างนั้น มันมีชีวิตอยู่ไม่ได้ มันทำอะไรไม่ถูกเป้าหมายไปเสียหมด. สัตว์เดรัจฉาน ก็มี เมื่อมันมีความมุ่งมั่น มันจะทำอะไร, มันจะขบจะกัดอะไร, มันจะพุ่งตัวไปทางไหน มันก็มีลักษณะอันนี้ เท่าที่จำเป็นที่มันจะต้องมี เพื่อเป็นไปได้. แต่มนุษย์เราต้องการมากกว่านั้น จะเอาเพียงเท่านั้นมันไม่พอ; เพราะว่ามันยังมีเรื่องละเอียดลึกซึ้งสุขุมกว่าธรรมดา ที่จะต้องเข้าถึง คือมีความลับของธรรมชาติในทางจิตทางใจ ที่ละเอียด ลึกซึ้ง สุขุม, เช่นสิ่งที่เรียกว่ากิเลส^๕นี้ มันเป็นของละเอียดสุขุมเหลือประมาณ ยากที่จะจับตัวมันได้. เราจึงต้องมีจิตชนิดที่ดี

ที่เป็นจิตที่เป็นสมาธิแล้ว รู้จักมัน, รู้จักถึงต้นเหตุของ
มัน, รู้จักถึงวิธีทำลายต้นเหตุ นั้น ๆ เสีย, โดยหลักแห่ง
อริยสัจจ์ ทั้ง ๔ ประการนั่นเอง.

ความทุกข์เป็นอย่างไร? มันก็มีชั้นหยาบ ชั้นกลาง
ชั้นละเอียด, คนโง่ไม่สามารถจะมองเห็นความทุกข์ชั้น
ละเอียด; แล้วจะสำคัญผิดเป็นความไม่ทุกข์, หรือเป็น
ความสุขไปเสียก็มี. นี่ความทุกข์ยังเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ยาก;
ถ้ามันเป็นเรื่องเจ็บปวดตามธรรมดาที่เนื้อที่หนัง มันก็เห็น
ได้ง่าย. แต่เดี๋ยวนี้ความทุกข์มันยังมีชนิดที่ละเอียดไปกว่า
นั้น ที่มันทรมาณจิตใจแล้วก็ไม่แสดงให้เห็นว่า มันอยู่ที่ตรง
ไหน, หรือเผาไหม้กันอย่างไร, ซึ่งคนในโลกปัจจุบันนี้
กำลังเป็นกันมากที่สุด.

อาตมาได้ประสบมาด้วยตนเอง เมื่อจะอธิบายธรรมะ
ในพระพุทธศาสนา แก่คนที่ไม่เคยศึกษามาก่อน โดย
เฉพาะอย่างยิ่งชาวต่างประเทศ ซึ่งเขาไม่เคยศึกษาพุทธศาสนา
มาก่อน เป็นคนธรรมดาสามัญอย่างวิสัยโลก. คนเหล่านี้
ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์, แล้วก็รู้สึกว่าจะไม่มีความทุกข์
ไม่มีอะไรที่เป็นปัญหา เขาไม่มีความทุกข์. เราจะไปบอก

เขาเรื่องวิศัษณ์ทุกข์ เราก็บ้เอง เพราะว่าเขาไม่มีความทุกข์.
 เราไปบอกเขาว่า เรามีวิศัษณ์ทุกข์ มันก็ไม่ถูกฝ่ถูกตัว;
 เพราะฉะนั้นเราจึงสอนพุทธศาสนากับคนพวกนี้ไม่ได้; เรา
 จะสอนได้ก็เฉพาะแต่พวกที่มีความรู้ว่ ความทุกข์มีอยู่.
 ผู้ที่รู้สึกว่ความทุกข์มีอยู่. เราจะสอนให้เขาเห็นว่า มัน
 เป็นอย่างไร, มันเกิดมาจากอะไร.

ถ้าเขารู้สึกว่ไม่มีความทุกข์เลย แล้วเขามาเรียน
 พุทธศาสนาทำไม เมื่อคุณไม่มีความทุกข์? เขาก็บ่บอกว่า
 อย่จะเรียนความรู้มาก ๆ ก็มีความรู้มาก ๆ ในโลกนี้มี
 อะไรบ้าง, จะมีความรู้รอบตัว เขาว่อย่างนั้น, หรือบางทีก็
 จะเรียนสำหรัไปสอนผู้อื่น เป็นอาชีพเลี้ยงชีวิต. ถ้า
 อย่างนั้นแล้วก็ไม่ถึงเรื่องของพระธรรม, ไม่ถึงเรื่องของพระ
 ศาสนา; มันเป็นวิชาความรู้ทั่ว ๆ ไป, เป็นความรู้ท่องจำ,
 เป็นความรู้คิด ๆ นี้ ๆ, พุทให้ได้แปลก ๆ ก็แล้วกัน. นี่
 การเผยแผ่พุทธศาสนาไม่สำเร็จ เพราะว่าคนเหล่านั้น
 ไม่มีความทุกข์, ไม่รู้สึกว่เป็นทุกข์.

ต้องรู้จัก “ความทุกข์” จึงจะปฏิบัติธรรมมีผล.

ที่นี้มาดูใน พุทธบริษัทเรา ก็ระวังให้ดี มันจะเหมือนกันนั่นแหละ. ผู้ที่เป็นพุทธบริษัท ประกาศตัวเป็นพุทธบริษัท อยู่ในบ้านในเมืองของพุทธบริษัท เช่นประเทศไทย ก็มีคนเป็นอันมาก ที่ไม่รู้สึกรู้สีกเป็นทุกข์, แล้วกำลังชอบสิ่งที่เป็นทุกข์, ไปทำในสิ่งที่เป็นทุกข์ หรือเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ อยู่ทั่วไป. พวกนี้สอนยาก ไม่อาจจะเข้าใจได้ มันจึงต้องตั้งต้นกันใหม่ ให้รู้จักสังเกตความทุกข์.

คำว่า “ความทุกข์” นี้ อธิบายยากเหมือนกัน เขามักจะเห็นเป็นเรื่องเจ็บปวดปรากฏชัดๆ. ความทุกข์อันละเอียดอ่อนเร้นนี้ มันไม่เห็น. ฉะนั้นคำว่า ความทุกข์ มีความหมายชั้นละเอียด; ที่ไม่หมายถึงความปวดเจ็บ ถ้าหมายถึงความไม่ผาสุก ไม่เป็นผาสุก เป็นการรบกวนไม่มีความสุข เพียงเท่านั้นก็จะเรียกว่าความทุกข์. คนที่จิตใจ หยาบ กระด้าง เขาก็ไม่รู้สึกรู้สีกเป็นทุกข์ เขาก็ไม่สนใจ ก็เลยไม่เข้าใจคำว่าความทุกข์. ที่เราจะไปสอนเขาว่า มันมาจากความยึดมั่นในเบญจขันธ์

อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ยังไม่เข้าใจ เพราะตัวความทุกข์มัน ก็ไม่เป็นที่เข้าใจเสียแล้ว, เหตุของความทุกข์ ก็ไม่เข้าใจ.

ในบาลีบางแห่ง มีคำของพระเถระบางองค์ กล่าวไว้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า เมื่อใดเห็นทุกข์ เมื่อ นั้นจะเห็นเหตุแห่งทุกข์. เมื่อใดเห็นความดับแห่งทุกข์, เมื่อ นั้นจะเห็นหนทาง แห่งความดับ แห่งทุกข์นั้น อย่างนี้ก็มี; มันเนื่องกันอยู่อย่างนี้. เพราะฉะนั้นอย่างน้อยก็จะต้องเห็น ความทุกข์ ซึ่งเป็นจุดตั้งต้น เป็นปัญหาแรก. ให้รู้จัก ความทุกข์กันเสียก่อนแล้วจะมองเห็นเอง; เหมือนว่า ของสองอย่างมันซ้อนกันอยู่ ถ้าเราเห็นอันหนึ่งก็ต้องเห็นอีก อันหนึ่งด้วย เพราะมันอยู่ติดกันหรือมันซ้อนกันอยู่. ถ้ามัน ซ้อนกันอยู่ถึงสี่ชั้น เราก็ก็นับได้ทีเดียวทั้ง ๔ ชั้น เคี้ยววันไม่มี การตั้งต้น เห็นลงไปทีสิ่งนั้น หรือกลุ่มนั้น มันก็เลยไม่เห็น อะไร.

เอาเป็นว่าเราได้รับคำสั่งสอน ได้รับพระพุทธศาสนา มาแล้ว ตั้งแต่หลายชั่วบรรพบุรุษ มันก็ควรจะเข้าใจ สิ่ง ที่เรียกว่าความทุกข์ ในระดับที่เป็นปัญหา หรือว่ารวม อยู่ในเรื่องของพระธรรม ตามความรู้สึกรู้สีกของคนทั่วไป รู้

สักแต่หยาบๆ; เราต้องพยายามเข้าใจหรือมองเห็นให้ละเอียดๆ ยิ่งขึ้น. ตัวอย่างเช่นว่า นอนไม่หลับ แล้วก็
 ไม่รู้ว่เพราะเหตุอะไร? มันก็ได้แต่โกรธตัวเองอยู่นั้นแหละ; นอนไม่หลับมันก็เป็นทุกข์อยู่แล้ว, แล้วก็ไม่รู้ว่ เพราะเหตุอะไรจึงนอนไม่หลับ อย่างนี้มันก็ไม่แก้ไขได้. เขาควรจะรู้ว่ เพราะเหตุอะไรมันทำให้นอนไม่หลับ ก็จะโต้แก้ไขสิ่งนั้นเสีย

เราจะดูว่ ความทุกข์^{นี้} ตามที่เราได้รับคำสั่งสอน ในพระพุทธศาสนานั้น ก็ว่ ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์. สรุปสุดท้ายว่ ความปรารถนา ไม่ได้ตามที่ปรารถนาเป็นความทุกข์, และว่ บัญญัติปาหนัน^{นี้} ก็ข้อ^{นี้}ทั้ง ๕ ที่ยึดมั่นถือมั่น เป็นตัว^{นี้} นั้นเป็นความทุกข์.

ที่ว่ ข้อ^{นี้}ทั้ง ๕ ที่ยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวตน เป็นความทุกข์^{นี้} มันยังละเอียดเกินไป; เดียว^{นี้}เข้าใจไม่ได้ แล้วมันก็อยู่สุดท้ายด้วย. มาดูข้างต้นกันเสียก่อน ว่ ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์^{นี้} มันเป็นอย่างไร แล้วคนมันก็เกิด แก่ ตาย อยู่ตลอดเวลา.

ข้อนี้เป็นความลำบากเกี่ยวกับภาษา คำว่า
 ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็น
 ทุกข์นี้ มันเป็นสัมปรายิกโวหาร ไม่ได้ตรงตามหนังสือ
 ที่เดียว. มันต้องพูดให้ชัด ให้เต็ม มาเป็นสามัญโวหารว่า :
 ความเกิดที่เขายึดถือว่า เป็น ความเกิด ของเรานั้นเป็น
 ตัวทุกข์, ความแก่ที่เขายึดถือ ว่าความแก่ ของเรานั้นเป็น
 ความทุกข์, ความตายที่เขายึดถือ ว่าเป็นความตาย ของเรานั้น
 นั้นเป็นตัวทุกข์, โสกะปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อูปายาส
 ที่เขายึดถือว่า มันเป็นของเรา มันเป็นแก่เรา นั้นแหละ
 มันจึงจะเป็นทุกข์.

๔ ๖ ๕ ๖ ๕ ๖ มีความทุกข์ ขนอยู่กับความยึดมั่นดอมน.

นี่ดูให้คิด ก็พอจะเข้าใจได้ ว่ามัน ขนอยู่กับความ
 ยึดถือ ว่าเป็นของเรา; เพราะว่าความเกิดของคนอื่น
 ไม่มาเป็นทุกข์แก่เรา, ความแก่ ความตายของคนอื่น ไม่ได้
 เป็นทุกข์แก่เรา, เพราะว่าเราไม่ได้ไปยึดถือ. แต่ถ้าเราไปยึด
 ถือ มันก็เป็นความทุกข์เหมือนกัน เช่นความเกิด ความ
 แก่ ความตาย ของบุตรภรรยา สามีของเรา เราก็พลอยไป

ยึดถือ ว่ามันเนื่องกับเรา เกี่ยวกับเรา เป็นของเราด้วย
 เราก็เป็นทุกข์ได้เหมือนกัน. นั่นมันสำคัญอยู่ที่ว่าไปยึด
 ถือ - ว่าเป็นตัวเรา หรือว่าเป็นของเราต่างหาก มันจึง
 จะมีความทุกข์.

เช่นว่า เราเป็น ผู้เกิด เราเป็นผู้แก่ เราเป็นผู้
 ตาย อย่างนั้นมันก็มีภาระเข้ามาแล้ว แล้วยึดถือเอาว่าเป็น
 ของเราด้วย มัน ก็เป็นของหนัก ชนิดที่ทำอันตราย
 ที่เรียกว่ามันเป็นปัญหา ก็มีความทุกข์.

เรามีปัญหาเรื่อง การเกิด ขึ้นมาเป็นคน มีภาระ
 หน้าที่อย่างคน ก็มีความทุกข์ไปตามแบบของภาระ. เรา
 ยึดถือว่า เรามีความแก่ แก่ชรา; นั่นมัน ก็สร้างปัญหา
 ทางร่างกายทางจิตใจ ให้เป็นธรรมดา. คนแก่ๆ ย่อมรู้
 ได้ดี, เด็กๆ หรือคนหนุ่มสาวยังรู้ไม่ค่อยได้, ต้องรอไว้ให้
 มันมีความแก่จริงๆ เสียก่อน แล้วความยึดถือมันก็เกิดเอง
 หรือเกิดอยู่แล้ว มันก็มีปัญหายุ่งใจเพราะความแก่ นี้ความ
 แก่มันเป็นทุกข์. ถ้าคนมันโง่ ไม่รู้จักอะไร มันก็ไม่เป็น
 ทุกข์เหมือนกัน.

ส่วน ความตาย นั้น มันก็มีทางที่จะยึดถือได้มาก
 เพราะว่าถูกสอนถูกอบรม โดยไม่รู้สีกตัว ให้มันกลัวตาย
 มันก็เป็นทุกข์ แล้วก็เห็นการตาย เห็นลักษณะแห่งการตาย
 จนเห็นว่า เป็นของน่ากลัว มันก็เป็นทุกข์.

ผู้เป็นทุกข์ก็เป็นทุกข์กันไปอย่างนั้นแหละ ไม่
 มองเห็นลึกว่า มันเป็นทุกข์เพราะเหตุอะไร? ก็ไม่
 เห็นว่ามันเป็นทุกข์ เพราะยึดมันถือมันว่า ความเกิด
 ของเราความแก่ของเรา ความตายของเรา. นี่สติปัญญา
 มันไปไหนเสีย.

มนุษย์มันดีกว่าสัตว์เครื่องจางจริงหรือไม่? มันก็จริง
 แลละที่ว่ามนุษย์มันมีปัญญามาก แต่มันเอาไปใช้อย่างอื่น;
 ไม่เอามาใช้ที่ควร เพราะความยึดถือจึงเกิดความทุกข์.
 ฉะนั้นมันจึงสู้แมว หรือสัตว์เครื่องจางโดยทั่วไปก็ไม่ได้;
 มันไม่รู้จักยึดถือ มันก็ไม่ใช่เป็นทุกข์. สัตว์เครื่องจาง เช่นแมว
 เป็นตัน มันอยู่ข้างๆเราตลอดเวลา; ก็คิดว่า มันยึดถือ
 ไม่เป็น มันก็ไม่ใช่เป็นทุกข์. ถ้ามันมากถึงกระทั่งรู้สึก
 ยึดถือได้ มันก็เป็นทุกข์เหมือนกัน ไม่ใช่ว่าจะไม่
 มีความทุกข์เสียเลย; แต่ที่มันจะมีความทุกข์มากอย่าง

คน ที่มีความยึดถือแก่งกว้างขวางนั้นมันไม่มี. ฉะนั้น สัตว์
เดรัจฉานก็ไม่ต้องเป็นทุกข์มากเหมือนกับคน เพราะมัน
ยึดถือไม่ค่อยจะเป็น, เพราะมันพูดกันไม่ได้ มัน สอนกัน
ไม่ได้ ในการที่จะยึดถือ. มนุษย์นั้นมันพูดกันได้ มันสอน
กันได้, มันสอนกันได้. ลูกเด็ก ๆ กลอดมาจากท้องแม่ ยัง
ยึดถือไม่เป็นไม่ว่าไรก็ยึดถือเป็น ; เพราะว่า การอบรม
แวดล้อม ของคนเลี้ยงมันทำให้ยึดถือเป็น : ยึดถือนั้น
ยึดถือนี้ ให้เขาเข้าใจว่าของเราของฉัน ตัวเราตัวฉัน.
นี่ก็มียุเป็นหลัก ของสิ่งแวดล้อม ที่ทำให้เกิดความยึดถือ
หรือรู้สึกยึดถือ.

อีกทางหนึ่งมันเป็นภายใน มันยึดถือได้โดยสัญ-
ชาตญาณ เช่นว่าเด็กเกิดมาไม่มีความยึดถือ ; แต่ต่อมามัน
ก็ได้สัมผัส ได้เกี่ยวข้องกับอะไร ได้กินอะไร ได้เล่นอะไร
ได้รับการประคบประหงมอย่างไร ได้รับความสุข ได้รับความ
สบาย มันก็เสวยรสแห่งความสุข ความสบาย มันก็ยึดถือ.
แม้ที่สุดคำว่าของกิน กินแล้วอร่อย มันก็จำได้, มีสัญญา
ว่าอร่อยมันก็ยึดถือในการที่จะได้กินอีก มันก็เลยทุกข์เป็น
เพราะความยึดถือ.

ฉะนั้นขอให้เรากลับกัน ศึกษา เรื่องความยึดถือ และสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ, สิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ก็คือของทั้งหมด ที่เข้ามาแวดล้อมคน ให้เกิดความรู้สึกต่างๆ ทางตา หู จมูก ลิ้น กายใจ; อย่างนี้เรียกว่า เป็นที่ตั้งของความยึดถือ. ส่วนตัวความยึดถือ นั้น เป็นความรู้สึกของจิตใจ, คือความโง่ ที่เราโง่เพิ่มขึ้น ทีละน้อยๆ; อยู่ในท้องไม่ได้โง่ เพราะมันไม่มีความรู้สึกอะไร. พอคลอออกมาแล้วก็เริ่มโง่ คือเริ่มหลงไหล รักสิ่งที่น่ารัก,เกลียดสิ่งที่น่าเกลียด, กลัวสิ่งที่น่ากลัว, แล้วแต่ว่าคนเลี้ยง คนข้างๆนั้น เขาอบรมอย่างไร, เขาอบรมให้อย่างไร, เขาทำกิริยาท่าทางให้อย่างไร. เด็กเกิดมาไม่รู้ว่าคุณจระเข้สกปรก มันก็ขยำเล่นก็ได้ หรือมันจะกินก็ได้ ถ้าปล่อยให้ไปตามเรื่องของมัน. คนเลี้ยงต้องทำให้ดูว่านี่สกปรก ทำท่าสกปรกให้ดู, ทำท่าเกลียดท่ากลัวให้ดู, เด็กโตขึ้นจึงจะค่อยๆ รู้ว่า อูจจระเข้มันสกปรก.

นี้เรียกว่า สิ่งแวดล้อมมันช่วยให้เกิดความยึดถือ : ยึดถือในลักษณะเป็นคู่ๆ เช่นว่าอร่อยหรือไม่อร่อย, สวยหรือไม่สวย สบายหรือไม่สบาย, เป็นเรื่องได้หรือเรื่องเสีย,

เป็นเรื่องแพ้หรือเป็นเรื่องชนะ เป็นๆ อยู่นั้น มากมายหลาย
 สิบคู่ ในความรู้สึกของมนุษย์ หรืออาจจะเกินกว่าร้อยคู่ก็ได้
 แล้วมันก็ยึดถือทั้งสองฝ่าย ตามโอกาสตามเวลา. ไปยึดถือ
 ฝ่ายไหน ก็เป็นทุกข์ทั้งนั้นแหละ : ยึดถือฝ่ายสวย มันก็
 เป็นทุกข์ เพราะมันไม่ได้; ไปยึดถือฝ่ายไม่สวย มันก็ลำบาก
 ยุ่งยากใจ. ขึ้นชื่อว่าความยึดถือแล้วก็ต้องเป็นทุกข์ :
 ยึดถือในความสุขก็เป็นทุกข์, ยึดถือในความทุกข์ก็เป็นทุกข์,
 ยึดถือในความแพ้ก็น่าเป็นทุกข์, ยึดถือในความชนะก็เป็นทุกข์,
 ขึ้นชื่อว่ายึดถือแล้วก็จะมีความทุกข์, แล้วเราก็สอนให้ยึดถือ
 กันโดยไม่รู้สีกตัว.

ถ้าได้นี้แหละดี นี้ เด็กๆ ได้รับการสั่งสอนอย่างนี้
 มาก มันก็ยึดถือในการได้ แล้วมันก็เป็นความทุกข์
 เพราะการได้ ความเสียมันตรงกันข้าม เพราะมันอยากได้
 มันก็ไม่ชอบการเสีย มันก็ต้องเป็นทุกข์เมื่อเสีย เพราะมัน
 ตรงกันข้ามจากการได้ ซึ่งยึดถือไว้อย่างแน่นแฟ้น.

นี่คือความโง่ ที่ค่อยโง่ขึ้นทีละน้อยๆ มันก็โง่
 มากในที่สุด จนยึดถือสูงสุด แล้วก็โดยไม่รู้สีกตัว ให้สังเกต
 ว่า มันไม่รู้สีกตัว นั่นแหละคือ โมหะ คือ อวิชชา.

๕ ๕ ๕
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕

๕ ๕ ๕ ๕ ๕

ทั้งนี้ก็มาคู่เรื่อง สิ่งเป็นทั้ง๕๕แห่งความยึดถือกัน
 ก่อน. เราเกิดมาเป็นสัตว์อย่างคน อย่างมนุษย์นั้น มันมี
 ร่างกาย เนื้อหนังร่างกายนั้นมัน ส่วนรูป เราก็มีร่างกาย ตาม
 ธรรมชาติให้มา ระบบร่างกายนี้ มันมีสลับซับซ้อน เป็น
 ร่างกายล้วน ๆ เป็นดิน น้ำ ลม ไฟ ธาตุทั้ง ๔ ประกอบกัน
 ขึ้นมาเป็นร่างกายล้วน ๆ เป็นเนื้อหนังล้วน ๆ ก็มี แล้วก็
 เป็นชนิดที่ตึกว่านั้น คือเป็นส่วนที่เป็นระบบประสาท ที่มัน
 จะช่วยให้เกิดความรูสึกอะไรได้มาก นั้นก็มี.

ในร่างกายนี้ มีร่างกายล้วน ๆ และมี ระบบประสาท
 มันอยู่ที่ตรง ตาก็สำหรับจะเห็น มันอยู่ที่ตรง หู ก็สำหรับจะ
 ได้ยิน อยู่ที่ จมูก ก็สำหรับจะรู้จักกลิ่น อยู่ที่ ลิ้น ก็สำหรับจะรู้รส
 อยู่ตามผิวหนัง ทั่วไปก็เพื่อจะรู้สัมผัส. นี่ ประสาททั้ง ๕
 มันเนื่องอยู่กับกาย เป็นเรื่องของกาย เรียกว่า รูป นี้นี้
 จะเป็นรูปขั้นนี้ ต่อเมื่อใดมันทำหน้าที่ของมัน ก็เป็น
 ที่ตั้งแห่งจิต. ที่เรียกว่า จิต หรืออิน หรือวิญญาณ หรือ

อะไรแล้วแต่จะเรียก นั้นเป็นฝ่ายจิต. จิต นั้นมันทำอะไร
ไม่ได้ตามลำพัง มัน ต้องการที่ตั้งที่อาศัยก็คือร่างกาย
มันก็อาศัยร่างกาย ซึ่งมีระบบประสาทนั้นแหละเป็นหลัก.

ฉะนั้น เมื่อใดร่างกายที่มีระบบประสาททำหน้าที่
เมื่อนั้นเราก็เรียกว่า รูปขันธ์ได้เกิดขึ้นแล้ว ทางตาก็ได้
ทางหูก็ได้ ทางจมูกก็ได้ ทางลิ้นก็ได้ ทางกายก็ได้ ห้าทางนี้.
รูปขันธ์ได้เกิดขึ้นแล้ว เมื่อมันทำหน้าที่; พอมันไม่ทำ
หน้าที่ ก็เรียกว่ามันดับไป. แต่มันก็ทำหน้าที่อยู่เกือบ
ตลอดเวลา; เช่น ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น
อย่างนี้ มันก็จะเป็นอยู่เกือบตลอดเวลา; มันก็มีเกิด—ดับ,
เกิด—ดับอยู่ตลอดเวลา. ตาทำหน้าที่เห็น ดู แล้วก็หยุดไป,
หูทำหน้าที่ได้ยินแล้วก็หยุดไป; นี้เรียกว่า ตาเกิด ตาดับ,
หูเกิด หูดับ, ก็คือรูปขันธ์นี้มันเกิดหรือมันดับ เป็นส่วน
ของร่างกายที่ทำหน้าที่ร่วมกับส่วนจิตใจ ก็เรียกว่า รูปขันธ์
เกิด. ส่วนนามขันธ์คือฝ่ายจิตนั้น มันก็เรียกว่า เกิด ใน
เมื่อมันอาศัยร่างกายทำหน้าที่.

ดูอาการทำงานของนามรูป.

นี่เราก็ดูต่อไป รูปข้างนอกเห็นด้วยตา เข้ามา ถูกกับรูปข้างในคือดวงตา ที่มีระบบประสาทพร้อม มันก็เกิดการเห็น เรียกว่า จักขุวิญญาณ คือการเห็นทางตา. นี่รูปข้างในนั้นแหละเป็นหลักสำคัญ คือตัวร่างกาย ที่เป็นที่ตั้งแห่งลูกตา, ลูกตาที่เป็นที่ตั้งแห่งระบบประสาท ที่มันจะรู้สึกอะไรได้. ถ้ารูปข้างนอกมันก็เข้ามากระทบระบบประสาทที่ตา เรียกว่า มากกระทบตา มันก็เกิดการเห็นทางตา, คือผลของจิตที่มำทำหน้าที่ทางตา เรียกว่า จักขุวิญญาณ— การเห็นทางตา.

วิญญาณ นั้น เป็นฝ่ายนามธรรม เป็นฝ่ายจิต ก็เรียกว่า ฝ่ายจิตได้เกิดขึ้นแล้ว เรียกว่า วิญญาณ. นี่ขั้น หรือส่วนที่เป็นวิญญาณก็ได้เกิดขึ้นแล้ว, ส่วนที่เป็นตัวตา สำหรับเห็น ทำหน้าที่ก็เกิดขึ้นแล้ว, ก็เรียกว่า รูปขั้น เกิดขึ้นแล้ว; เมื่อมีการเห็นแล้ว เป็นวิญญาณแล้ว ก็เรียกว่า วิญญาณขั้นเกิดขึ้นแล้ว.

วิญญาณขั้นเกิดขึ้นแล้ว ก็มีสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ. ผัสสะนี้ถ้ามองแต่ในด้านรูปธรรม ก็เรียกว่า เป็นสังขารใน

ฝ่ายรูปธรรม, จะเรียกว่าสังขารขันธ์ในฝ่ายรูปธรรมก็ได้
 เหมือนกัน แต่ไม่นิยมเรียก. มีผัสสะแล้ว ก็เกิดความรู้สึก
 เป็นเวทนา : เวทนาถ้าเห็นทางตากก็สวยไม่สวย, ได้ยิน
 ทางหูก็ไพเราะหรือไม่ไพเราะ, ทางจมูกก็หอมหรือเหม็น,
 ทางลิ้นก็อร่อยหรือไม่อร่อย, ทางผิวหนังก็คันมีนวลหรือ
 กระทบ, อย่างนี้เป็นต้น อย่างนี้เรียกว่า เวทนา. ถ้า
 ความรู้สึกอย่างนี้เกิดขึ้นแล้ว หมายความว่า จิต ในส่วนนี้
 ได้ทำหน้าที่ของมันแล้ว ก็เรียกว่าเวทนาขันธ์ ติดตาม
 หลังกมา หลังจากวิญญาณขันธ์. คุให้คิดจนเข้าใจว่า มันมี
 พร้อมกันไม่ได้; ต้องให้วิญญาณขันธ์ทำหน้าที่ของมัน
 แล้ว มันจึงจะเกิดเวทนาขันธ์ รู้สึกสุขทุกข์ หรือน่ายินดี
 ไม่น่ายินดี นี้เรียกว่าเวทนาขันธ์.

ที่มันนั้นก็ทำให้เกิดขันธ์ถัดไป เรียกสัญญาขันธ์.
 เวทนาที่รู้สึกแล้ว ทำให้เกิดความมั่นหมาย มั่นหมายลึกลง
 ไปอีก ว่าเป็นสุขอย่างยิ่ง เป็นทุกข์อย่างยิ่ง อย่างนี้ก็มี,
 กระทั่งว่า เป็นความสุขที่มาจากฝ่ายชาย, เป็นความสุขที่มาจาก
 ฝ่ายหญิง, มีสัญญาสำคัญมั่นหมาย ว่าเป็นชายเป็นหญิง
 อย่างนี้มันก็มี, นี้เรียกว่า ความสำคัญมั่นหมาย, ตลอด

ไปถึงว่า มันเป็นการได้ เป็นการเสีย, มันเป็นการได้ที่ตี
มันเป็นการเสียที่เลว มันเป็นการแพ้ มันเป็นการชนะ.

มันสำคัญมันหมายไปตามความรู้สึกที่โง่ ที่หลง;
ไม่สำคัญมันหมายเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาได้ เพราะมัน
ยังไม่ได้เล่าเรียน ไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ บัญญาวิมุตติ.
ฉะนั้น สัจญาขั้นของคนธรรมดา มันก็เป็นไปในทาง
ให้โง่เท่านั้นแหละ ให้หลงยึดเป็นอย่างไรว่า เป็นสุข
เป็นทุกข์ เป็นได้เป็นเสีย เป็นแพ้เป็นชนะ, เป็นหญิง
เป็นชาย เป็นอะไรก็ตาม มันสำคัญมันหมาย แล้วมันจะ
สำคัญมันหมายเป็นตัวตน สำคัญมันหมายเป็นของตน
ก็ยังได้.

นี้เรียกว่า สัจญาขั้น มัน มีผลออกมาจาก
เวทนาขั้น มันจึงมีพร้อมกันไม่ได้; มันสัมผัสเวทนา-
ขั้น แล้วมันเกิดความรู้สึกอันใหม่ออกมา เรียกว่า มันไม่ใช่
สิ่งเดียวกัน. ถ้าจิตกำลังเต็มไปด้วยสัจญาขั้น หรือ
ทำหน้าที่เป็นสัญญา ที่ทำหน้าที่เป็นเวทนา มันก็หยุดไป;
เพราะว่าจิตมันมีดวงเดียว มันทำหน้าที่ทีละอย่าง.

มีสัญญาขั้นนี้ อย่างนี้แล้ว สำคัญมันหมายความว่าใด
แล้ว มันก็เกิดความคิดไปตามความสำคัญมันหมาย; ถ้าสว
มันก็คิดจะเอาจะยึดจะครอง, ไม่สวมันก็อยากจะทำ อยาก
จะไปให้พ้น. ฉะนั้นความคิดมันก็เป็นไป โดยสมควรแก่
ความสำคัญมันหมาย นี้เรียกว่า สังขารขั้นนี้เกิดขึ้นแล้ว;
การปรุงแต่งแห่งความคิดเป็นเรื่องเป็นราวมันได้เกิดขึ้น
แล้ว เรียกว่า สังขารขั้นนี้, เป็นกระแสแห่งการปรุง
แต่งของความรู้สึกนึกคิดนี้; สังขารคำนี้มีความหมายอย่างนี้.

สังขารคำเดียวกันนี้ ในกรณีอย่างอื่น หมายความว่า
อย่างอื่น เช่น วัตถุสิ่งของเป็นสังขาร อย่างนั้น นั่นมัน
หมายถึงตัวผลแห่งการปรุงแต่ง.

เดี๋ยวนี้ยังเป็นเพียงการปรุงแต่งภายในจิตอันละเอียด
อันไม่มีรูปไม่มีร่าง ไม่ใช่วัตถุ; ความคิดอย่างนี้ เรียกว่า
สังขารขั้นนี้ มันก็ลอกออกมาจากสัญญาขั้นนี้. ความคิด
มันก็เป็นไปเรื่อย เช่นคิดจะได้ คิดจะเอา หรือคิดจะทำ
คิดจะทำลาย คิดจะรักใคร่ คิดจะถนอม คิดจะส่งเสริม
คิดจะหามา คิดได้มากมาย เรียกว่า สังขารขั้นนี้ กระทั่ง

กลายเป็นความโง่ความหลงอย่างอื่นต่อไป, กลายเป็น
ความยึดมั่นถือมั่นก็ได้.

โดยอาการปรุ่่งแต่งตั้งกล่าวมา เราจึงได้สิ่งที่เรียกว่า
ขันธฺครบ ๕ อย่าง คือ รูปขันธฺ เวทนาขันธฺ สัญญาขันธฺ
สังขารขันธฺ วิญญาณขันธฺ; ฟังแต่ชื่อ ไม่เข้าใจ มันก็
กลายเป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ ก็ไม่สนใจว่าไม่เกี่ยวข้องกับเรา
เพราะเราไม่เข้าใจ. แต่ที่แท้มันก็คือเรื่องของคนนั้นแหละ
ส่วนที่เป็นร่างกาย. มันก็ทำหน้าที่อย่างหนึ่ง, ส่วนที่เป็น
จิตใจ มันก็ทำหน้าที่อีกอย่างหนึ่ง, ที่เป็นร่างกายก็มีเพียง
ขันธฺเดียว คือรูปขันธฺ, ที่เป็นเรื่องฝ่ายจิตใจ ก็มีถึง
๔ ขันธฺ คือ เวทนาขันธฺ สัญญาขันธฺ สังขารขันธฺ
วิญญาณขันธฺ.

เรื่องขันธฺ ๕ รู้จักกันมาดีในสมัยพุทธกาล.

เป็นที่เข้าใจได้ว่า เรื่องขันธฺทั้ง ๕ นี้ มนุषย์
รู้แล้ว รู้จักแล้ว ตั้งแต่สมัยพุทธกาล, ประชาชนรู้เรื่องน
เป็นความรู้กันอยู่แล้ว ยึดถือกันอยู่แล้ว; จะเห็นได้ตรง
ที่ว่า พระพุทธเจ้าท่าน สอนธรรมะแก่ปญฺจวัคคีย์ ท่านก็

ตรัสขันมาลอยๆว่า รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา
 สัญญาเป็นอนัตตา เป็นต้น; ไม่ต้องมานั่งอธิบายแจ่มแจ้งว่า
 รูปเป็นอย่างไร, เวทนาเป็นอย่างไร, สังขารเป็นอย่างไร,
 นี้ไม่เห็นข้อความ ที่สอนให้รู้จักรูปหรือเวทนา ว่าคืออะไร
 สอนเลยที่เดียวว่ารูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา; ก็
 หมายความว่า รูปที่แก่รู้จักดี และยึดถืออยู่ว่าเป็นอัตตานั้น
 เดียวนั้นบอกแก่ว่า มันเป็นอนัตตา. นี้มาสอนมาบอก
 ในส่วนที่มันเป็นลักษณะของความทุกข์, เกี่ยวกับความ
 ทุกข์; ส่วนที่ตัวมันเองเป็นอย่างไรนี้ เขาเข้าใจกันที่อยู่แล้ว.

เรื่องที่ประชาชนเข้าใจกันที่อยู่แล้ว ไม่ต้องสอน
 นี้ก็มีมาก; แต่มาสอนให้เห็นว่า สิ่งเหล่านั้นมันเป็นอนัตตา
 อย่ายึดถือเป็นอัตตา เหมือนที่เคยยึดถืออยู่ก่อนเลย. ฉะนั้น
 เราจะต้องมาเรียนเรื่องนี้ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่สุด
 เพราะมันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือแล้วก็เป็นทุกข์. อย่าง
 พระบาลีว่า สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา นี้สำคัญ
 ที่สุด เป็นเรื่องสำคัญที่สุด เป็นประโยคคำพูดที่สำคัญที่สุด
 แล้วเราก็ไม่รู้ว่าเป็นอะไร, มันคืออะไร.

ศึกษาให้รู้ว่า ทุกข์เกิดเพราะยึดมั่นถือมั่น.

ฉะนั้นมาสนใจกันเสียใหม่ ศึกษาให้ดีๆ ว่า :
 รูปเป็นอย่างไร, เวทนาเป็นอย่างไร, สังขารเป็นอย่างไร,
 วิญญาณเป็นอย่างไร. เมื่อตาเห็นรูป มันก็จะมีขันธ์ได้ครบ
 เมื่อตาเห็นรูป, และเมื่อหูฟังเสียง ได้ยินเสียง มันก็จะมี
 ขันธ์ห้าได้ครบ, หรือมันจะไปครึ่งท่อน หยุดเสียก็ได้
 เหมือนกัน; แต่แม้กระนั้น ถ้าไปยึดเข้าแล้ว ก็เป็น
 ทุกข์.

ทันเราก็มีชีวิตอยู่ เทียบเกิดรูปขันธ์ เทียบเกิด
 เวทนาขันธ์ เทียบเกิดสัญญาขันธ์ เทียบเกิดสังขารขันธ์
 เทียบเกิดวิญญาณขันธ์; ฉะนั้นเราจึงยึดถือขันธ์ใดขันธ์
 หนึ่ง คราวใดคราวหนึ่งตามโอกาส. บางคราวจิตมันไม่ได้
 สนใจเรื่องอื่น สนใจแต่เรื่องวัตถุ เรื่องร่างกาย ก็ยึดถือ
 เอาร่างกายนี้ ว่าเป็นตัวตน, เอาร่างกายแท้ที่มีระบบ
 ประสาทเท่านั้นแหละ ว่าเป็นตัวตน เป็นสิ่งที่ทำนั้นทำนี้
 ได้รับนั้นได้รับนี้; ตัวตนของเราอยู่ที่ตรงนี้. แต่บางเวลา
 ไม่ได้มาสนใจเรื่องร่างกายรูปขันธ์ ไปสนใจเรื่องจิต

คือเวทนา เช่นรู้สึกเป็นสุขสนุกสนาน เอรีคอรอย เอา
 เวทนานั้นเป็นตัวตนก็มี หรือเอาเวทนานั้นเป็นของของ
 ตน ก็มี เพราะมันรู้สึกได้ มันคิดว่าความรู้สึกนั้นเป็นตัวตน.
 แต่ในบางเรื่องมันให้คิดไปในทำนองว่า เป็นของตน เป็น
 ความสุขสนุกสนานของตน ตัวผู้รู้สึกความสุขสนุกสนาน
 นั้นเป็นตัวตน อย่างนี้เรียกว่า กำลังยึดถือเอาเวทนาว่าเป็น
 ตัวตน.

ที่นี้ในบางกรณีใน บางคราว จิตไปจดจ่ออยู่ที่
 สัญญา ถือความสำคัญมันหมาย สำคัญมันหมายในสิ่งใด
 ว่าเป็นตัวตน, ว่าเป็นของตน อะไรเป็นผู้ทำความสำคัญ
 มันหมาย, หรือความสำคัญมันหมายนั่นเอง ถูกยึดถือว่า
 เป็นตัวตน บางทีก็ยึดถือไปในแง่มุมอื่น ว่าเป็นความ
 สำคัญมันหมายของตน ฉะนั้น การยึดถือนี้ จะมีเป็น
 สองแขนง เป็นสองชั้น ยึดถือว่าตัวตน ก็มี ยึดถือว่า
 ของตน ก็มี ในสิ่งเดียวกัน มันแล้วแต่ว่ามันมีเหตุปัจจัย
 ให้มันยึดถือว่าอย่างไร.

พอมาถึงสังขารขันธ์ กิณีกก็อย่างนั้น กิณีก
 ใต้อย่างนี้ นี่ยิ่งง่ายมากที่สุด ที่จะยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตน

เพราะมันคิดได้นี่ ฉันทคิดได้, ฉันทคิดจะทำอย่างนั้น ฉันทคิด
 จะทำอย่างนั้น. ผู้ที่คิดได้ มันก็ถูกยึดถือว่าเป็นตัวตนได้ง่าย
 ที่สุด. ฉันทนการยึดถือความคิด ว่าเป็นตัวตนหรือเป็น
 ของตน นี่จะมีได้มากหรือรุนแรง. เอาตามความรู้สึก
 ธรรมดาสามัญ มันก็รู้สึกขึ้นมาได้เองว่ามีตัวตน เพราะ
 คิดได้ เพราะทำได้, เพราะสั่งให้ทำ ความคิดมันทำ
 หน้าที่, มันทำหน้าที่คิด แล้วมันยังสั่งให้ร่างกายทำตาม
 ความคิดอีกด้วย และความคิดก็มีลักษณะเป็นตัวตน สำหรับ
 จะยึดถือ.

ส่วนวิญญาณ นั้นก็ง่ายเหมือนกัน ที่จะยึดถือว่า
 เป็นตัวตน เพราะมันมาคอยรู้สึกเช่นที่ตา รู้สึกทางตา.
 วิญญาณนั้นจึงยึดถือว่า เป็นผู้รู้สึกที่ตา, วิญญาณนั้นเป็นผู้
 รู้สึกที่หู, รู้สึกที่จมูก ที่ลิ้น ที่ผิวหนัง, กระทั่งในใจ จึง
 ถูกยึดถือว่าเป็นตัวตน, อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ ก็วิ่งมารู้สึกที่ตา หู
 จมูก ลิ้น กาย ใจ มาเป็นตัวเป็นตน. วิญญาณอย่างนั้น ก็ถูก
 ยึดถือเป็นตัวตน หรือเป็นของตนได้ ยึดถือที่เราเห็นก็
 ได้, ยึดถือว่าความเห็นหรือ การเห็น ของเราก็ได้. การได้
 ยืนได้ฟังของเรา การได้ดมได้ลิ้มของเรา ยึดถือได้ทั้งสองฝ่าย
 คือทั้งฝ่ายตัวตนและฝ่ายของตน.

ศึกษาให้เข้าใจคำว่า “วิญญาณ”.

ที่นี้ยังมีคำสั่งสอนว่า วิญญาณ ชนิดนี้ เป็น วิญญาณถาวรมันมาปฏิสนธิ จากภพก่อน ที่มันตายแล้ว ในภพก่อนโน้น ร่างกายก็แตกสลายไป วิญญาณนั้นก็มา ปฏิสนธิใหม่ เพราะว่าวิญญาณเป็นตัวตนที่เที่ยงที่ถาวรไม่รู้ จักตาย; ถ้ายึดถืออย่างนี้ ถ้าเข้าใจอย่างนี้ รู้อย่างนี้ มันก็ ยิ่งยึดถือวิญญาณนั้นว่าเป็นตัวเป็นตนมากขึ้น. เขา เรียกว่าปฏิสนธิวิญญาณ จากภพก่อนโน้นมาสู่ภพนี้, แล้วก็ ถือว่า วิญญาณชนิดนี้ มีอยู่ตลอดกาล ตลอดไป เลยเรียก ตัวตนเสียก็มี เรียกว่าเจตภูต เรียกว่าบุรุษ เรียกว่าบุคคล เรียกว่าอาดมัน ก็มี แล้วแต่ภาษาของคนพวกไหน; แต่ ใจความเหมือนกันหมด ว่ามันมีสิ่งหนึ่งซึ่งไม่รู้จักตาย เวียน- ว่ายไปสุดไปเกิด ไม่มีที่สิ้นสุด.

ภิกษุองค์หนึ่ง ชื่อสาติ บวชอยู่ในพุทธศาสนา ยังเข้าใจไปอย่างนี้ วันหนึ่งเขาอวดโอ้ความรู้นี้ กับเพื่อนภิกษุ ด้วยกัน ว่ามีวิญญาณแล่นไปแล่นมา; ทราบถึงพระศาสดา รับสั่งให้ไปเฝ้า, ทรงซักไซ้ไล่เลียงว่าเขามีความรู้รู้อย่างนี้, แล้วพระองค์ก็สอนเสียใหม่ให้เขาเกิดความคิดว่า มันเป็น

เพียงการปรุงแต่ง ไม่ใช่เป็นตัวตนที่แท้จริง สำหรับ
จะวิ่งไปวิ่งมา.

ในพุทธศาสนา มีวิญญาณ ทางตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ วิญญาณชนิดนี้ ไม่ต้องวิญญาณชนิดอื่นดอก;
เราจะเรียกมันว่าปฏิสนธิวิญญาณก็ได้เหมือนกัน เพราะมัน
เป็นจุดตั้งต้นการรู้แจ้ง ที่ตา ที่หู ที่จมูก มันเป็นจุด
ตั้งต้น เหมือนกับว่า ก่อปฏิสนธิ. ถ้าไม่มีการเห็น
การได้ยิน การได้กลิ่น มันก็ไม่เกิดเรื่อง, มันไม่เกิดเรื่อง
เป็นรูป เป็นเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณอะไรได้.
ฉะนั้นวิญญาณที่ทำหน้าที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรา
จะถือว่าเป็นปฏิสนธิวิญญาณหรือเป็นจุดตั้งต้นของเรื่องราว
ก็ได้, หรือว่าจะเป็นเงื่อนไขต่อกันกับเรื่องแต่ก่อนก็ได้, เรื่อง
ทางตารายแรก มาต่อกับรายหลังก็ได้, หรือว่าเรื่องทางตา
ไปต่อกับเรื่องทางหู รายก่อน ๆ ไฉนก็ได้, มันทำหน้าที่
ให้มีความรู้สึกที่สืบต่อกันไปในสังขารกลุ่มนี้ ก็ใน
มนุษย์คนนี้ ซึ่งมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นผู้ก่อให้เกิด
เรื่อง หรือสืบต่อเรื่องหลายๆ เรื่อง ให้มันติดต่อกันไป.

ศึกษาขั้น ๕ เกยวข้องกับอายตนะ ๖.

ฉะนั้นเรามารู้จักสิ่งทั้งห้ากันให้ดีๆ, รู้จัก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในส่วนลึก ว่ามันมีระบบที่ทำให้รู้สึกได้ คือมีประสาท ร่างกายเหมือนกับเป็นออฟฟิศของจิต ทั้งกายและทั้งจิต มัน เป็นออฟฟิศของความรู้ผิตรีฎุก, หรือออฟฟิศของสังขารการปรุงแต่ง. ถ้าไม่มีกายจิตก็ทำงานไม่ได้ เหมือนกับคนไม่มีออฟฟิศ ทั้งกายทั้งจิตรวมกันเข้า เป็นออฟฟิศสำหรับความปรุงแต่งในทางจิต, หรือที่เรียกว่า ธรรมะในฐานะที่เป็นสังขาร คือการปรุงแต่ง. ฉะนั้น การปรุงแต่งก็เป็นไปได้ ที่ร่างกายและจิตใจ, เป็นกระแส ยืดยาว ที่เรียกว่าอิทัปปัจจยตา หรือปฏิกิจสมุปปาท; นี้เป็นธรรมชาติเท่านั้น ไม่ต้องมีตัวตน. แต่ที่มันจะเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถืออื่นนั้น มัน หมายถึงในขณะที่เป็น ขั้น เรียกว่าขั้น เรียกว่ารูปขั้น เวทนาขั้น สัญญาขั้น สังขารขั้น วิญญาณขั้น ดังที่กล่าวมาแล้ว.

สังเกตดูเองง่ายๆ สั้นๆ ว่าบางครั้งเรา, คือจิตของเรา มาสนใจอยู่ที่ร่างกายเป็นอย่างยิ่ง. บางคราวจิตของเราไป สนใจอยู่ที่ความรู้สึก เอิร์ดอรรอยหรือไม่เอิร์ด

อร้อย ไมยินดีหรือน่ายินดี ไปสนใจอยู่ที่นั่นเป็นอย่างยิ่ง บางคราวจิตของเราไปสนใจอยู่ที่ความมันหมายความว่าอย่างนั้น มันหมายความว่าอย่างนี้, มันหมายความว่าได้ว่าเสีย ว่าแพ้วว่าชนะ ว่าหญิงว่าชาย ไปสนใจอยู่ที่นั่นอย่างเดียว, บางคราวมันเป็นอย่างนั้น. บางคราวไปสำคัญมันหมายมาก ตรงที่ความคิดนึก, กิดนึ่กอย่างไร กิดตึกิดชั่ว กิดชนิดที่จะทำลายผู้อื่น หรือคิดว่าจะส่งเสริมผู้อื่น มันก็แล้วแต่เรื่อง; จิตมันไปสนใจอยู่แต่ที่เรื่องนั้นหรืออย่างนั้น. บางคราวก็ไปสนใจเรื่องความรู้แจ้ง ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นเรื่องใหญ่กว่าเรื่องใด.

นี่ขอให้เรียนจากของจริง แล้วก็เรียนจากความรู้สึกจริง ๆ ว่าตัวความรู้สึกที่เรียกว่าจิต ว่ามันอะไรก็ตาม มันไปเที่ยวโง่ เที่ยวหลง เที่ยวสนใจ อยู่ในจุด ๕ จุดนี้ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ. นี่ก็เรียกว่ามันเกิดสิ่งที่เรียกว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้ อยู่เป็นประจำ; แต่ถ้าเกิดแล้ว ไม่มีการปรุงแต่ง ชนิดยึดมันถือมัน ว่าเป็นตัวเรา หรือเป็นของเรา มันก็ไม่เป็นไร มันก็ไม่เป็นทุกข์.

เวลานั้นทุกคนก็ลืมตา ไม่ใช่ตาบอด และตากก็ลืมอยู่
ก็เห็นรูปทั้งหลาย ที่อยู่รอบตัว; แต่มัน ก็ไม่ได้ปรุงแต่ง
ไปในลักษณะที่จะเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ คือไม่มีเวทนา
จากทางตา ไม่มีสัญญาจากทางตา ไม่มีสังขารจากทางตา;
การเห็นนั้นมันก็หยุดอยู่เพียงแค่นั้น มันยังไม่เป็นทุกข์.

แต่ในกรณีที่เห็นรูปนั้นแล้ว มันพอใจอย่างยิ่ง หรือ
ไม่พอใจอย่างยิ่งทางตา มันก็เกิดเวทนาทางตา, เวทนาที่เกิด
มาจากความสัมผัสทางตา แล้วเกิดสัญญาลงบนเวทนานั้น,
แล้วมันก็เกิดสังขาร อันเกี่ยวกับเวทนานั้น; อย่างนั้นแหละ
จะยึดถือ. สังขารนั้นมีความคิดหลายรูปแบบ แบบที่
มันยึดถือละก็ จะต้องเป็นอุปาทาน มันก็ เป็นที่ตั้ง
หรือเป็นที่กำเหนิด แห่งความรู้สึกที่เป็นทุกข์.

จะดูในแง่ของปฏิจสุมุขบาทก็ได้ : มีนามรูป
คือกายกับใจ มันทำหน้าที่แล้ว อายตนะนั้นทำหน้าที่ได้
เกิดผัสสะแล้วเกิดเวทนา เกิดคันหา เกิดอุปาทาน; ตอน
ที่เกิดอุปาทานนั้นเป็นความยึดถือ แล้วมันก็ทุกข์.

ฟังดูมันก็ค่อนข้างจะลึกลับซับซ้อน มีคมมันอยู่
แต่ถ้าเราสนใจพยายามอย่างยิ่งที่จะเข้าใจ ศึกษามันเรื่อย ๆ

ไป ไม่เท่าไรเราก็จะรู้จัก สิ่งที่เราเรียกว่าขั้นทั้งห้า, และรู้จัก
 ถึงขนาดว่า เมื่อไรมีความยึดถือ เมื่อไรไม่มีความยึดถือ,
 เมื่อไรเห็นรูปสักว่าเห็นรูป แล้วก็เลิกกัน ไม่ได้เกิด เวทนา
 สัญญา สังขาร อะไร มันก็ไม่ยึดถือ.

เมื่อไรฟังเสียง ได้ยินเสียง ได้ยินแล้วก็เลิกกัน
 ถ้าได้ยินเสียงไปขั้น เสียงแมลงร้อง นั้นมันก็เลิกกัน. ความ
 คึดมันไม่ไต่ไปถึงว่าอะไร เสียงอะไร จะไต่ จะเสีย จะมี
 ค่าไม่มีค่าอย่างไร มัน ก็หยุดไม่ยึดถือ. แต่พอได้ยินเสียง
 ซึ่งแสดงให้เห็นคุณค่า ให้เห็นเรื่อง ให้เห็นอัสสาทะ ความ
 เป็นเสน่ห์ของมัน คุณค่าของมัน แล้วมัน ก็ต้องคิดนึกไป
 จนยึดถือ.

นี่แยกกันให้เห็นชัด ว่า รูป เวทนา สัญญา
 สังขาร วิญญาณ ที่ถูกยึดถือ นั้นเป็นอย่างไร? ที่มัน
 ไม่ได้ยึดถือ สักว่าเกิดขึ้นมาแล้วก็ดับไป อันนั้นมันเป็น
 อย่างไร? อุตส่าห์แยกความหมายของถ้อยคำ ที่มันคนละ
 อย่าง. บางคราวเราจะได้ยินคำสวดว่า บุญจักขันธา : รูปก-
 ขันธา เวทนาขันธา สัญญาขันธา สังขารขันธา วิญญาณ-
 ฌักขันธา เราได้ยินอย่างนี้ก็ ก็รู้ว่ามันเป็นอย่างไร.

แต่บางครั้งเราจะได้ยินว่า รูปูปาทานักขันโธ เวทนูปาทานักขันโธ สัญญูปาทานักขันโธ สังขารูปาทานักขันโธ วิญญาณูปาทานักขันโธ นั้นมันผิดกันลิบ อย่างกับฟ้ากับดินอันหนึ่งมัน ไม่มีความยึดถือ มัน เป็นขันธล้วน ๆ, ขันธเฉย ๆ เรียกว่าเป็นการเกิดขึ้นแห่งธรรมชาติล้วน ๆ เป็นสุทธิตขันธล้วน ๆ ไม่มีกิเลสเข้าไปยึดถือ; แต่บางครั้งมันไม่ใช่อย่างนั้น มัน มีกิเลสเข้าไปยึดถือ เรียกว่าอุปาทานเข้าไปยึดถือ มันก็เปลี่ยนชื่อเป็นอุปาทานขันธ. เขาเรียกกันสั้น ๆ ว่า ขันธเฉย ๆ ก็มี, เรียกว่าอุปาทานขันธก็มี, อย่างหลังนี้ระวังให้ดี มันเป็นความทุกข์ เพราะมีความยึดถือ. มันเป็นธรรมชาติที่ยึดถือไม่ได้ พอยึดถือเข้ามันก็เกิดเรื่อง เหมือนกับว่ามันกักเอา; ไม่ว่าอะไรจะอยู่ในรูปของขันธไหน ไม่ยึดถือก็แล้วไป พอยึดถือ มันก็กักเอา เหมือนกับอสรพิษ อย่าไปจับไปเกี่ยวข้องกับมันก็ไม่ใช่ไร พอไปเกี่ยวข้องกับเข้ามันก็กักเอา. นี่เรียกว่าเรื่องที่มีมันเป็นเรื่องสำคัญ เป็นที่รวมแห่งเรื่องทั้งปวงนั้น คือเรื่องเบญจขันธ.

พระพุทธรูปทรงสอนเรื่องขันธ์ ๕ มาก.

เพราะฉะนั้น เมื่อพระพุทธรูป^๕ ถูกเขามาถามว่า สอนอะไรมาบ้าง ? ท่านก็ตอบว่า ฉันสอนเรื่องรูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง ; รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา ; สังขารทั้งปวงเป็นอนิจจา ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา. ฉันสอนมาแต่อย่างนี้ ด้วยเรื่อง^๕ ก็ฟังดูดี ก็คือเรื่องขันธ์ทั้ง ๕^๕ นั้นเอง.

เมื่อพูดถึง ความทุกข์ ท่านสรุปว่า สงขัตติเตน ปญฺ-
จูปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา. ตอน^๕นี้ หมายถึงขันธ์ที่ถูกยึดมั่น
ถือมั่น จนเป็นทุกข์เสียแล้ว, ว่าขันธ์ห้าที่ยึดมั่นถือมั่น
จนเป็นทุกข์เสียแล้ว เรียกว่า ปญฺจูปาทานขันธ์ ทุกฺขา. ส่วน
ตามธรรมดานี้จะสอนเป็นกลางๆ ว่า รูปไม่เที่ยง เวทนา
ไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง,
กระทั่งว่า รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา. ท่านบอก
ว่ามันเป็นอย่าง^๕นั้นะ มันเป็นอนัตตาอย่าง^๕นั้นะ อย่าไปยึดถือ
เข้านะ ; แต่ไม่ได้บอก, บอกแต่ว่ามันเที่ยงและเป็น

อนัตตา. ถ้าใครไปยึดถือมันเข้ามันจะกัดเอา มันจะ
เป็นทุกข์.

เพราะฉะนั้นเราจะเห็นได้ว่า เมื่อจะทรงสอนหรือชี้
ให้เห็นว่า มัน เป็นทุกข์ หรือว่ามันยังไม่เป็นทุกข์ ก็คือ
เรื่องขันธทั้งห้า. ฉะนั้นทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ก็
คือสอนเรื่องยึดถือหรือไม่ยึดถือ ในขันธทั้งห้า; ถ้า
อริยสัจจะพูดว่า ความทุกข์, แล้วก็ค้นหาเป็นเหตุให้เกิด
ทุกข์ คำว่าค้นหา มันเต็มอยู่ด้วยขันธทั้งห้า คือมันผ่าน
มาทางรูปขันธ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ
วิญญาณขันธ รวมอยู่ในคำว่าค้นหา; หมายความว่า มี
ความยึดถือในขันธเมื่อไร ก็จะมี ความทุกข์เมื่อไร.

นี่คำของพระสารีบุตร ที่พูดว่า *ฉนฺท* — ความพอใจ
อาลัย — ความอาลัย *อนฺนโย* — การติดตามไป *อฺชฺโณ* *สํ*
— การหยั่งลงสู่, *บํญฺจฺปาทาน* *ขันธ* เป็นตัวทุกข์ มันต้อง
พอใจ เมื่อได้เกิดการยึดถือแล้ว จึงจะมีความหมาย;
ถ้ามันไม่พอใจ ไม่เกี่ยวข้อง มันก็ไม่มี ความหมายอะไร.

ทีนี้ ในฝ่ายที่จะดับทุกข์ ก็คือถอน จันทราคะ คือความกำหนดด้วยพอใจ ก็ถอนเสียทั้งความพอใจและความกำหนด, ทำลายเสียซึ่งความพอใจและความกำหนด ในบัญญัติปาทานขันธ; นั่นจะเป็นความดับแห่งทุกข์จะเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน อย่างไรก็ได้ ถ้าไม่มีความพอใจในขันธอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือแล้ว มันก็ไม่มีเรื่องอะไร คือ ไม่มีทุกข์. พอมีความพอใจแล้วมันก็ต้องเป็นทุกข์; ฉะนั้น จึงพยายามถอนความพอใจ ทำลายความพอใจ สะกັกกั้นความพอใจ อย่าให้เกิดความพอใจในเบญจขันธขึ้นมา.

หลักปฏิบัติพุทธศาสนาอยู่ที่เบญจขันธ.

อาตมามองเห็นว่า หัวใจของพุทธศาสนา ก็คือเรื่องความยึดถือหรือไม่ยึดถือ ในเบญจขันธ นั้นเอง. ถ้าไม่ยึดถือก็ไม่เป็นทุกข์. นี้อย่าเรียนแต่ตัวหนังสือในพระไตรปิฎก เรียนเข้าไปในหัวใจของตนเอง; ตนเองมีหัวใจ มีเบญจขันธอยู่ในกลุ่มนี้ สังขารร่างกายนี้ คือทั้งทางกายและทางใจ, เรียนเข้าไปข้างใน ดูหนังสือข้างใน ศึกษาข้างใน

ให้พบสิ่งเหล่านี้; เข้าใจมันดีแล้ว ก็ควบคุมให้ได้ ไม่ยึดถือก็ไม่เป็นทุกข์, ยึดถือเมื่อใดก็เป็นทุกข์.

นี่คือหลักแห่งพระพุทธศาสนา คือแสงสว่างของพระศาสนา ที่มอบให้เราทั้งหลายใช้เป็นแสงสว่าง เพื่อจะดำรงชีวิตอยู่อย่างที่ไม่ต้องเป็นทุกข์.

ทีนี้ก็จะยกจะพูดถึง คัมภีร์ฝ่ายนิกายอื่น. คำว่า นิกายอื่นนี้ ไม่ใช่ นิกายธรรมยุติก มหานิกายในเมืองไทย นั้นมันเหมือนกันทุกตัวหนังสือ ที่เล่าเรียนกัน ปฏิบัติอย่างเดียวกัน ที่พูดจะ เล็งถึง นิกายมหายาน. เราเป็นเถรวาท พวกมหายานนี้มีอีกพวกหนึ่ง มากมายเหมือนกัน เกิดขึ้นในประเทศอินเดียตอนเหนือๆ แล้วก็แผ่มายังประเทศจีน ญี่ปุ่น ธิเบต.

คัมภีร์มหายานนี้มีมาก อาตมาพยายามที่จะสำรวจดู อุดมสำห^๑ ทนอ่านด้วยความยากลำบาก เพราะสำนวนมันฟังยาก ก็อุดมสำห^๒ ทนอ่านทนดู ตาเบียดตาแฉะ ในที่สุดมันก็ไม่พบอะไรแปลกออกไปจากนี้ สุต^๓ รนั้นจะยาวอีกอย่างไร เป็นสูตรพิเศษสำคัญที่สุดของมหายาน มันก็มาพบที่เรื่องนี้

เรื่องหนักเดียว ใจความก็คือไม่ยึดถือในรูป เวทนา
สัญญา สังขาร วิญญาณ.

มีสมาคมกำลังพยายามทนทุกข์ทรมานในการที่จะ
แปลหนังสือที่ตกค้างอยู่ในภาษาธิเบตที่ยุ่งยากลำบาก อุตส่าห์
แปลกันตาเบียดตาแฉะ มากมายด้วย ออกมาแล้วมันก็ไม่ผิด
แปลกแตกต่างไปจากคำสอนที่เรามีอยู่หรือได้รับกันอยู่ คือ
อย่ายึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์ทั้งนั้น, เป็นเรื่องไม่ยึดมั่น
ถือมั่นในเบญจขันธ์ทั้งนั้น จึงจะดับทุกข์ได้; แต่เขาพูด
มาก แจกเป็นฝอยละเอียดออกไปไกล ๆ ครอบคลุม เป็นเรื่อง
ยาว เป็นเรื่องยุ่งยากลำบากในทางตัวหนังสือ มันมาก.

คำสอนทั้งปวงในพุทธศาสนาสำคัญที่ไม่ยึดมั่น ฯ

เป็นอันว่าไม่ต้องสนใจ อาตมาบอกได้ ก็รับ
ประกันได้ ว่าอย่าไปเสียเวลาศึกษาคัมภีร์นั้น คัมภีร์นี้
โดยเฉพาะฝ่ายมหายานที่มากมาย เสียเวลาเปล่า ๆ แลละ,
ในที่สุดมัน จะมาพบเพียงเท่านั้น เพียงว่า รูป เวทนา
สัญญา สังขาร วิญญาณ; อย่าไปยึดถือให้เป็นอุปาทาน
ขันธ์.

แม้ว่าพุทธศาสนาอย่างเซ็น ที่ดูโลดโผนคล้ายกับ
 แปลกประหลาดอย่างยิ่ง แต่ไป ๆ มา ๆ เนื้อความ ก็มาอยู่ที่
 ตรงนี้ อยู่ที่ไมยัดมันถ้อมันในเบญจขันธ์; แต่วิถีพูด
 ของเขามันโลดโผนแปลกประหลาดชวนความสนใจ ไม่มี
 อะไรแปลก ในที่สุดมันก็ไม่มีอะไรแปลกไปจากใจความ
 สำคัญว่า อย่าไปยัดมันขันธ์ห้า ขันธ์ใดขันธ์หนึ่ง โดย
 ความเป็นตัวตน.

สรุปความว่า พุทธศาสนาในรูปของเถรวาท^๕
 กิติ, ในรูปของมหายาน นั้นกิติ, ที่สอนไปเรื่อย ๆ ง่าย ๆ
 กิติ, สอนอย่างโลดโผนกิติ, สอนอย่างใช้คำลึกลับกิติ,
 คำตื้น ๆ กิติ, มันเหมือนกันหมด ตรงที่ว่าอย่าไปยัดมัน
 ถ้อมันในเบญจขันธ์ ก็เลยเอามาพูดกันวันนี้.

วันวิสาขบูชาเป็นวันแห่งแสงสว่างของพระพุทธ-
 ศาสนา พระพุทธเจ้าท่านได้มอบให้เรา พระองค์ทรงชนะ
 ความมืดได้รับแสงสว่างมา แล้วมาแจกจ่ายกัน. จงรับ
 ไว้ให้ดี ๆ ให้ถูกต้อง, ให้วัน ๆ นี้เป็นวันฉลองแสงสว่าง
 หรือฉลองความชนะ ที่มนุษย์ได้ชนะศัตรูอันร้ายกาจ คือ
 ความทุกข์ โดยมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำ, เป็นวีระบุรุษ

เป็นมหาวิระบุรุษนำกองทัพของมนุษย์เออาชนะศัตรู ก็มาร
ทั้งหลายได้, ทำให้มารทั้งหลายพ่ายแพ้หนีไป, ให้มนุษย์
ได้รับความพอใจ เป็นความสงบสุข ก็โดยบอกเรื่องราว
อย่าไปยึดถือขันธ์ห้า โดยความเป็นตัวตน.

ไม่ยึดมั่นจับน้อมไปสู่ความเย็นเป็นนิพพาน.

วันนี้เราก็ไม่พูดถึงเรื่องอะไรกัน นอกจากเรื่อง
อย่าไปยึดถือขันธ์ห้า โดยความเป็นตัวตนหรือของตน,
เห็นเป็นของว่างจากตัวตน แล้วจิตก็จะน้อมไปหาความ
หยุด ความสงบ ความสุข ความเยือกเย็น คือพระ-
นิพพาน.

พระนิพพานนี้แปลว่า เย็น, ตัวหนังสือคำพูดว่า
นิพพาน ๆ นี้ แปลว่า เย็น ใช้พูดกันอยู่ในอินเดียในครั้ง
พุทธกาล ก่อนพุทธกาล มาแต่แรกเริ่มเดิมที. ถ้าเป็น
ภาษาบาลีคำว่า นิพพาน แปลว่า เย็น อะไรเย็นก็เรียกว่า
นิพพานทั้งนั้นแหละ ข้าวต้มข้าวสวยเย็นก็เรียกว่า มัน
นิพพาน กินได้แล้ว, อะไร ๆ ที่มันร้อน พอมันเย็นก็เรียกว่า
นิพพาน นี่เขาแปลว่าเย็นอย่างนี้.

ที่นี้ก็เอามาใช้ในวงของธรรมะ ในพระพุทธศาสนา
 เอกคำว่าเย็นนั้นมาใช้ ยืมคำว่าเย็นนั้นมาใช้ เพราะว่าคนเขา
 ชอบเย็นไม่ชอบร้อน. พระองค์ ทรงยืมคำว่าเย็นมาใช้
 เพื่อให้คนสนใจ เย็นนอกเย็นใจก็เรียกว่านิพพาน, เย็น
 เพราะไม่วุ่นวายด้วยประการใดๆ ก็เรียกว่า นิพพาน. สัตว์
 เจริญจนที่ไม่มีพิษไม่มีภัยอะไร เพราะมันเป็นสัตว์ที่เชื่อง
 ดีแล้ว ก็เรียกว่ามันนิพพานแล้ว คือมันเย็นแล้วเหมือนกัน.

จะนั้นขอให้สังเกตดูให้ดีๆ คำว่าเย็น คำนี้ เมื่อ
 ถูกยืมมาใช้ในฝ่ายธรรมะแล้ว ความหมายมันลึกลับ
 มันลึกมาก; มันไม่ใช่เย็นที่เป็นคู่กับร้อน. ถ้าเย็นที่เป็น
 คู่กับร้อน หวานคู่กับขม เป็นคู่ๆ อย่างหนึ่งไม่ใช่; แล้ว
 ใครๆ ก็ไม่ชอบเย็น ถ้าหนาวต้องห่มผ้ากันหนาว น้ำมันก็
 ล้าปากเหมือนกัน, ร้อนมันก็ล้าปากเหมือนกัน, เย็นมันก็
 ล้าปากเหมือนกัน.

จะนั้นขอให้เอาออกไปเสียให้หมด ทั้งเย็นและ
 ร้อน จึงจะพบเย็นที่เป็นนิพพาน นี่จะต้องเรียกว่าพูดโดย
 สัมปรายิกโวหาร อีกแล้ว; เย็นที่เป็นคู่กันกับร้อนนั้น
 โยกทิ้งไปเสียทั้งเย็นและร้อน แล้วจึงจะพบเย็นชนิดที่เป็น

และเหนือร้อนตามความหมายของชาวบ้าน จึงจะเป็นความ
เย็นอย่างนิพพานในโลกุตตรโฆหาร หรือที่เรียกว่า สัมปรายิก-
โฆหาร. โฆหารอื่นนอกจากที่ชาวบ้านเขาใช้พูดจากัน;
ชาวบ้านพูดว่าเย็น มันก็ต้องซื้อเครื่องกันหนาวมา ยุ่ง; แต่
ถ้าธรรมะพูดว่าเย็นเป็นนิพพาน ไม่ต้องใช้เครื่องกันหนาว
เครื่องกันร้อน, ไม่ต้องใช้อะไรหมด เพราะมันว่างจาก
สิ่งรบกวน โดยประการทั้งปวง.

นี่คือความคับทุกข์ที่พระพุทธรองค์โตตรัสรู้ ได้ค้น
พบ ได้มอบหมายให้แก่เรา. เราเป็นสาวกของพระองค์
ก็อย่าได้เสียที่ที่ได้เป็นสาวกของพระองค์ ให้ได้รับสิ่งนั้น
อย่างถูกต้องตรงตามพระพุทธรประสงค์, เป็นมนุษย์ที่ออก
จะประหลาดสักหน่อย. ต่อไปนี่คือ ไม่มีมีความทุกข์ ทุกข์
ไม่เป็น. ฟังออกไหมว่า ต่อไปนี่มีความทุกข์กับเขาไม่ได้
ทุกข์กับเขาไม่เป็น? เอาแต่เพียงเท่านั้นก็พอแล้ว, อย่าให้
มากไปถึงว่า ต้องการความสุขเลย; นั่นมันเป็นเพียงคำพูด
โฆษณาชวนเชื่อ เป็นสามัญโฆหาร ชาวบ้านเขารู้กันดี ใช้
โฆษณาได้ ใช้จูงใจได้ แต่ถ้าว่าไม่พูดชนิดจูงใจ ไม่โฆษณา
ชวนเชื่อกันแล้ว ก็พูดว่าหนวดทุกข์ก็แล้วกัน, ที่สุดแห่ง

ความทุกข์ ดับทุกข์สิ้นเชิงก็พอแล้ว. ใช้คำหาบาย ๆ ว่า
อย่าเอ้อมไปเอาความสุขเข้าอีก มันจะย้อนกลับมาสำหรับเกิด
ความยึดถือ แล้วมันจะกัดเอาอีก.

ฉะนั้นดับทุกข์สิ้นเชิงก็พอแล้ว, ดับทุกข์อย่างเดียว
พอแล้ว, ที่สุดแห่งความทุกข์ คือพระนิพพาน มันก็
หมดปัญหา เพราะว่ามันยึดมันถือมันในเบญจขันธ์ หรือ
ขันธ์ใดขันธ์หนึ่งอีกต่อไป. นี่เรื่อง ไม่ยึดมันเบญจขันธ์
นั้นเป็นหัวใจแห่งพระพุทธศาสนา เอามาพูดกันในวันนี้
มันก็ถูกกาลเทศะอย่างยิ่ง มีเหตุผลอย่างยิ่ง ที่จะต้องเอามา
พูดกันในวันนี้ คือวันวิสาขบูชา.

อาตมาเห็นว่า การบรรยายนี้สมควรแก่เวลา. ขอ
กำชับท่านทั้งหลายว่า จงจำไว้ให้ดี เอาไปคิดไปนึกให้ดี
ให้รู้จักเบญจขันธ์ ที่มันเป็นเนื้อเป็นตัวของเรา, แล้วเรา
จะโง่ไปถึงไหนกัน ที่ไม่รู้รู้จักสิ่งที่เป็นเนื้อเป็นตัวของเรา
อยู่, แล้วก็อย่าไปยึดมันถือมันมันก็พอแล้ว. ทุกอย่างก็
จบลงที่ตรงนี้ คือ ไม่ยึดมันถือมันในธรรมทั้งปวง แล้ว
ก็ไม่มีความทุกข์เลย. ขอให้สนใจเรื่องนี้ให้มาก ที่บ้าน
ก็ได้ ที่วัดก็ได้ ที่ไหนก็ได้ ทำจิตใจให้ดี ๆ ให้สงบ ให้ปกติ

แล้วก็จะมองเห็นชัดแจ้ง เป็นวิบัติสสนา, เป็นวิบัติสสนาจริง
ไม่ใช่วิบัติสสนาพิธีรีตอง วิบัติสสนาเห่อ ๆ, ทำไปเท่าไร
ก็ไม่ได้ผลคุ้มค่าข้าวสุก.

ขอให้มองเห็นตามที่เป็นจริง ซึ่งเรียกในภาษามาลว่า
ยถากุติ สมมุขปุณฺณาย ปสฺสติ — เห็นชอบตามที่เป็นจริง
ด้วยปัญญาอันชอบ.

ขอยุติกรรมเทศนาในวันนี้ ไว้แต่เพียงเท่านี้

เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้.

ดื่บ ลั้งชาธ.

อนันตนา ๑๓: ลั้งชาธา
“สิ่งนี้เนต ปรบถันนา ไม่เที่ยงเสมอ!”
อชัท: ๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓:
เกิดแล้วก็ แปรไซ้ เป็นธรรม๑๓

อุปรบถันนา ๑๓: ๑๓: ๑๓:
มีเกิด, ๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓:
เป็นเช่นนี้ ๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓:
๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓:

๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓:
๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓:
๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓:
๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓:
๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓:

๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓: ๑๓:

ดื่บสังขาร.

“ กิ่งนี้เอนต ปรองจันมา ไม่เอนียงหนอ ! ”
อช้ำท ก๋อชมมีใหม่ ; พอ
เกิดแล้ววิถี แปลไป เว้นธรรมต

อุปัชฌ์ชิตดา อรชชมนต
มีนเกิด, ผลิ แล้วก็ดื่บ คิมตอหน
มีนเช่นมี^๒ ไร่ยอวิญญู อยู่อัตร
๕ ครุจะกว่า ๑๐๓๐๗๖ ไร่ มีฝั๗ กัษ

เตสิ ๑๒ สไม สุวิษ ; แปล
ก่า สขแท้ คือสขทกร ปรองแตง มี
มีปร๑๒๒๑๗ ๓๖๓๓๑๑๑๑ สักสิ๑๑๑
ชวี่๑๑ ดื่บ หรือมี, นั้น ไม่เป็นประมา๑ ๑

พ. ๑๑๑๑๑๑๑

รายชื่อหนังสือ ชุดลอยปทุม

อันดับ เรือง	พิมพ์ครั้งที่	อันดับ เรือง	พิมพ์ครั้งที่
๑. คู่มือมนุษย์	๖	๒๑. การปรุงเป็นทุกข์อย่างยิ่ง	
๒. ศิลปแห่งการดู		การดับเป็นสุขอย่างยิ่ง	๑
ด้วยยถาภูตสัมมัมปิญญา	๑	๒๒. อาหารหล่อเลี้ยงใจ	๒
๓. ศิลปแห่งการมีพระพุทธรเจ้า		๒๓. ปุณ्यกิริยาวัตถุ	๑
อยู่กับเนื้อกับตัว	๑	๒๔. พ่อแม่สมบุรณแบบ	๑
๔. ธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด	๑	๒๕. อานาปานสติและดับไม่เหลือ	๒
๕. ธรรม ๒๕ เหลี่ยม (มีภาษาจีน)	๔	๒๖. ธรรมคคิและธรรมคคิตา	๑
๖. พุดกับแฉว	๑	๒๗. ความมั่นคงภายใน	๑
๗. ศิลธรรมกลับมา ตอนที่ ๑	๒	๒๘. โลกพระศรีอารย์	
๘. เห็นธรรมชาติ		อยู่แค่ปลายงมูก	๒
คือเห็นความเป็นเช่นนั้นเอง	๑	๒๙. การทำงานเพื่องาน	๑
๙. ธรรมโอสถสำหรับโลก	๑	๓๐. สันโดษไม่เป็นอุปสรรค	
๑๐. ความมีสุขภาพอนามัยทางจิต	๒	แก่การพัฒนา	๑
๑๑. ปรมัตถธรรมคำกลอน	๑	๓๑. ปฏิจัสสมุบาทาคืออะไร?	๑
๑๒. นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้	๒	๓๒. ค่าเงินของธรรมะ	
๑๓. ธรรมพรวีใหม่	๒	และ อิทูปัจจยตา	๑
๑๔. ดดตาช่วยได้	๑	๓๓. การอยู่ด้วยปัจจุบัน	
๑๕. ศิลธรรมกลับมา ตอนที่ ๒	๑	ไม่มีอดีต ไม่มีอนาคต	๑
๑๖. ศิลธรรมกลับมา ตอนที่ ๓	๑	๓๔. พุทธศาสตร์ กับ โสยศาสตร์	๑
๑๗. คำของครู	๒	๓๕. อานาปานสติภาวนา(มีภาษาจีน)	๒
๑๘. พระผู้มีพระภาคเจ้า		อิทูปัจจยตาในฐานะ	
ทรงเป็นกัลยาณมิตร	๑	สิ่งสูงสุดแห่งพระพุทธศาสนา	๑
๑๙. ถอยหลังเข้าคลองกันเถิด	๑	๓๗. นรกกับสวรรค์	๑
๒๐. การเก็บความโกรธใส่ถังฉาง	๒	๓๘. ดับทุกข์สิ้นเชิง	๑

ประวัติของวรรณคดี
๑

ต้น "ไม้รัก-ไม้ชัง" นี้เอาเปลือก
ต้น "ชิงห่อหมก" นี้เปลือก เอาแก่นแก้
"อ่อนงั้นเอง" เอาแต่จาก ทุกชนิดนี้แรง
"ไม้มีญ-ของญ" แลวง เอาแต่ใหม่

"ไม้หน้เอา-หน้หมื่น" เฟ้นเอาดอก
"หน้ก่อนหน้" เลือกลง ลูกในช่อง
หน้ อ่อนนี้ อ่อนละ ชั่ง ตบ เกณฑ์ไว้
"ก้มไม้เนื้อ" สร้อยค้ำย ไม้เนื้อดี มี

หนักหน้ชั่ง เก่งก้ม ยพิณกลาง
เคล็ดก้มไม้ เสกค้ำย นี้เอากรรม
"สพเพ ชุมพ นลิ่ง อังนีเวสิธ" อัย
มีนชम्मช้น นกค้ำย ไม้พุกค้ำย

จัดลงนมื่อ ไม้หน้ พอท่อม
เด็ยวไฟกล่า เนสอได้ นนึ่งในสม
หน้ช้องช่า สยามเวลา พคณ
ก้นเลื่อค้ำย นมดรรพ์โรด เป็นไม้ค้ำย

พจนานุกรม
วิจิตร